

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Mgr. Lucie Písecká

VÝKON ALTERNATIVNÍCH TRESTŮ

Rigorózní práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Bc. Tomáš Gřivna, Ph.D.

Katedra: Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): červen 2009

„Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.“

V Praze dne: 25.6.2009

.....

Lucie Písecká

Obsah

Úvod	2
1. Pojem a účel trestu	4
2. Vykonávací řízení	5
2.1. Zásady vykonávacího řízení	7
2.2. Právní úprava vykonávacího řízení	8
2.3. Příslušnost ve vykonávacím řízení	9
3. Alternativní tresty	10
3.1. Výhody alternativních trestů	10
3.2. Účel alternativních trestů	12
3.3. Vývoj alternativních trestů	14
4. Obecně prospěšné práce	16
4.1. Podmínky uložení obecně prospěšných prací	17
4.2. Výkon obecně prospěšných prací	22
4.3. Odklad a přerušování výkonu obecně prospěšných prací	26
4.4. Úloha PMS v rámci výkonu obecně prospěšných prací	27
4.4.1. Činnost PMS před pravomocným rozhodnutím soudu	28
4.4.2. Činnost PMS po pravomocném rozhodnutí soudu	29
4.5. Přeměna obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody	31
4.6. Trestní opatření obecně prospěšných prací dle zák. č. 218/2003 Sb.	37
4.7. Úprava účinná od 1.1.2010	38
4.8. Shrnutí	40
5. Podmíněné odsouzení	42
5.1. Pojem probace	42
5.2. Podmínky uložení podmíněného odsouzení	43
5.3. Výkon podmíněného odsouzení	46
5.4. Sledování chování odsouzeného ve zkušební době	49
5.5. Podmíněné odsouzení s dohledem	54
5.6. Úloha PMS v rámci výkonu podmíněného odsouzení	56
5.7. Trestní opatření podmíněného odsouzení dle zák. č. 218/2003 Sb.	57
5.8. Úprava účinná od 1.1.2010	58
5.9. Shrnutí	58
6. Peněžitý trest	60
6.1. Podmínky uložení peněžitého trestu	60
6.2. Výkon peněžitého trestu	62
6.3. Odklad peněžitého trestu a povolení jeho splátek	64
6.4. Upuštění od výkonu peněžitého trestu	66
6.5. Nařízení náhradního trestu odnětí svobody	67
6.6. Peněžité opatření dle zák. č. 218/2003 Sb.	70
6.7. Úprava účinná od 1.1.2010	71
6.8. Shrnutí	72
7. Domácí vězení	75
7.1. Právní úprava dle zák. č. 40/2009 Sb.	75
7.2. Zhodnocení nové právní úpravy	77
8. Závěry	80
Execution of alternative punishments – Resumé	87
Seznam použité literatury:	89

Úvod

Ve své rigorózní práci psané na téma Výkon alternativních trestů se budu věnovat především právní úpravě vykonávacího řízení a postupu soudů při výkonu jednotlivých alternativních trestů, které české trestní právo v současné době upravuje. Z alternativních trestů se budu soustředit na obecně prospěšné práce, peněžitý trest, podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem, tedy skupinu těch trestů, které mohou být v případě nesplnění uložených podmínek ze strany odsouzeného přeměněny v trest odnětí svobody a které představují rovněž nejrozšířenější alternativy testu odnětí svobody. Dle některých názorů však bývají vedle výše zmíněných faktických alternativních trestů mezi alternativní tresty v té nejobecnější rovině řazeny i všechny ostatní tresty, které český trestní zákon zná a které nejsou spojeny s odnětím svobody.¹

V samém úvodu se nejprve krátce zastavím u samotného pojmu trest a jeho účelu a zmíním se také o některých charakteristických rysech vykonávacího řízení. Poté se již budu věnovat alternativním trestům, jejich vývoji a případům, ve kterých jsou a měly by být ukládány, a v souvislosti s tím se také pokusím vystihnout jejich výhody i možná úskalí.

Stěžejní část práce bude věnována především jednotlivým druhům alternativních trestů, přičemž vždy stručně zmíním jejich právní úpravu a podmínky jejich uložení a následně se již budu snažit podrobněji popsat průběh jejich výkonu. V rámci toho bych též ráda zdůraznila také některé konkrétní problémy, se kterými se sama ve své praxi při výkonu trestů setkávám. Dále bych se chtěla krátce zabývat novou právní úpravou, kterou přinese nový zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, který nabude účinnosti k 1.1.2010 a který v oblasti alternativních trestů přinese určité podstatné změny.

Rigorózní práce by měla v samém závěru vyústit ve zhodnocení současného trendu rozšiřování druhů alternativních trestů i případů, ve

¹ Sotolář A., Sovák Z., Kratochvíl V., Zezulová J., Šámal P., Púry F., Válková H. a kol.: Právní rámec alternativního řešení trestních věcí, Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti České republiky, 2001, str. 500.

kterých jsou tyto tresty ukládány, jejich současné i nově přijaté právní úpravy a problematiky jejich výkonu.

Vycházet budu především z platné právní úpravy a komentářů k příslušným zákonům. Další zdroj, ze kterého budu čerpat cenné informace, bude představovat odborná literatura spolu s judikaturou převážně Nejvyššího soudu ČR. Jako podklad mi poslouží také studie publikované Institutem pro kriminologii a sociální prevenci, materiály Probační a mediační služby upravující její činnost v rámci výkonu obecně prospěšných prací a podmíněného odsouzení s dohledem nebo zápisy z gremiálních porad trestního úseku Městského soudu v Praze. Práci se pak budu snažit doplnit také vlastními poznatky a názory získanými během krátké doby strávené v pozici vyšší soudní úřednice u jednoho z pražských obvodních soudů. Právě skutečnost, že se ve své praxi zabývám výkonem především alternativních trestů, byla zároveň mým motivem k napsání této práce.

1. Pojem a účel trestu

Považuji za vhodné se v úvodu nejprve krátce zastavit u definice samotného pojmu trest. Trestem se v českém trestním právu rozumí „opatření státního donucení, ukládané jménem státu k tomu povolanými soudy v trestním řízení, jímž se působí určitá újma pachateli.“² Uložením konkrétního trestu společnost vyjadřuje odsouzení pachatelova protiprávního činu i samotného pachatele. Účel uloženého trestu je třeba spatřovat v jeho působení jednak na samotného pachatele v rámci individuální prevence, tak i na celou společnost v rámci prevence generální.³ Při ukládání trestu konkrétnímu pachateli musí soud vždy postupovat především v souladu s ustanovením § 23 tr.zák., který stanoví, že „účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“

V případě alternativních trestů je vyzdvižen účel trestu spočívající především v takovém působení na pachatele, aby v budoucnosti vedl řádný život, přičemž ochrana společnosti před pachateli trestných činů a zabránění odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti není u této kategorie trestů natolik výrazná, jelikož zde nedochází k izolaci pachatele, ale naopak k jeho integraci do společnosti a zachování jeho rodinných a sociálních vazeb.

² Novotný O., Dolenský A., Jelínek J., Vanduchová M.: Trestní právo hmotné I., Obecná část, 4. vydání, ASPI Publishing, Praha, 2003, str. 269.

³ Sotolář A., Sovák Z., Kratochvíl V., Zezulová J., Šámal P., Púry F., Válková H. a kol.: Právní rámec alternativního řešení trestních věcí, Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti České republiky, 2001, str. 188-209.

2. Vykonávací řízení

Vykonávací řízení je specifickou částí trestního řízení, v jejímž rámci k výkonu alternativních trestů dochází a která představuje relativně samostatnou a finální část trestního řízení. Účelem vykonávacího řízení je zabezpečit nucený výkon obsahu rozhodnutí, které učinil orgán činný v trestním řízení.⁴ Takový postup bude přicházet na řadu teprve tehdy, pokud dané rozhodnutí nebude vykonáno dobrovolně a pokud to jeho povaha vyžaduje. Vykonávací řízení tedy není obligatorním stadiem trestního řízení, ale jeho povaha je pouze fakultativní. V praxi se pak bude vykonávací řízení nejčastěji týkat zejména výkonu odsuzujících rozhodnutí, na jejichž základě byl uložen trest či ochranné opatření. Právě výkonem takovýchto rozhodnutí má být dosaženo samotného účelu trestního řízení tak, jak je uveden v § 1 odst. 1 tr.ř., a zajištěno, že uložené trestní sankce budou neodvratné a budou efektivně vykonány.

K tomu, aby mohlo být určité rozhodnutí vykonáno, musí být nejprve splněny určité podmínky. Těmi stěžejními jsou právní existence rozhodnutí a jeho vykonatelnost.⁵ Vykonatelnost jednotlivých forem rozhodnutí může být odlišná, lze však říci, že zpravidla bude jejím předpokladem nabytí právní moci. I u tohoto pravidla lze najít určité výjimky. Ty představují zejména usnesení, proti nimž je přípustná stížnost, která nemá odkladný účinek. Taková usnesení jsou vykonatelná, ačkoli dosud nenabyla právní moci.

V případě výkonu alternativních trestů jsou tedy právní existence a vykonatelnost daného odsuzujícího rozhodnutí (rozsudku či trestního příkazu) nezbytným předpokladem k tomu, aby mohla být zahájena tzv. porozsudková agenda, v jejímž rámci k výkonu trestů dochází. Charakter, náplň i délka porozsudkové agendy se vždy odvíjí od konkrétního

⁴ Císařová D., Fenyk J., Gřivna T., Kloučková S., Mandák V., Púry F., Repík B., Růžek A.: Trestní právo procesní, 4. vydání, Linde Praha, 2006, str. 721.

⁵ Císařová D., Fenyk J., Gřivna T., Kloučková S., Mandák V., Púry F., Repík B., Růžek A.: Trestní právo procesní, 4. vydání, Linde Praha, 2006, str. 726.

rozhodnutí a uloženého trestu. Lze však konstatovat, že některé kroky jsou shodné ve všech případech.

Vždy je nutné o daném odsouzení uvědomit Rejstřík trestů a zasláním stejnopisu rozhodnutí též příslušnou Službu kriminální policie a vyšetřování, případně některé další orgány (živnostenský úřad, pokud je odsouzený osobou samostatně výdělečně činnou, krajské vojenské velitelství, pokud je odsouzený vojákem činným ve vojenské službě, cizineckou a pohraniční policii, pokud je odsouzený cizinec).⁶ O odsuzujícím rozhodnutí by měl být rovněž vyrozuměn soud, jehož rozhodnutí bylo zrušeno uloženým souhrnným trestem, soud, který uložil odsouzenému peněžitý trest, který nebyl dosud zaplacen, obecně prospěšné práce, které nebyly dosud vykonány, či podmíněné odsouzení, pokud odsouzenému dosud neuplynula celá zkušební doba. Zasílání soudních rozhodnutí je však v takovém případě zcela závislé na praxi každého jednotlivého soudu, není upraveno ve vnitřním a kancelářském řádu pro okresní, krajské a vrchní soudy a není proto závazným pravidlem.

Dalším nutným krokem, který je na počátku porozsudkové agendy potřebné učinit, je vyměření nákladů trestního řízení, jejichž výše se podle vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 312/1995 Sb.⁷ může u trestních řízení vedených u okresních soudů pohybovat v rozmezí od 2.000,- Kč do 11.000,- Kč (v závislosti na formě rozhodnutí a počtu ustanovených znalců). Náklady trestního řízení nejsou vyměřovány pouze v jednom případě, a to pokud je odsouzený uprchlou osobou. V takové situaci by bylo vyměrování nákladů zbytečné, protože je zřejmé, že by je nebylo možné vymoci. Pokud je odsouzenému ukládán trest vyhoštění, jsou náklady trestního řízení vyměřeny, ale účtárna soudu je upozorněna na nutnost jejich bezodkladného vymožení.

Dalším z kroků, který je poté, co nabude rozsudek či trestní příkaz právní moci, učiněn a který přímo nesouvisí s výkonem uloženého trestu, je vyplnění statistických listů požadovanými údaji, na jejichž základě

⁶ Tůmová J.: Problematika trestního vykonávacího řízení, in: Trestní právo č. 6/2007, Lexis Nexis CZ, 2007, str. 7-15.

⁷ Vyhláška č. 312/1995 Sb., kterou se stanoví paušální částka nákladů trestního řízení.

následně Ministerstvo spravedlnosti vydává své statistické ročenky. Pokud se jedná o alternativní tresty, dbá soud též na to, aby byly řádně vedeny seznamy dosud nevykonaných obecně prospěšných prací a nezaplacených peněžitých trestů, které jsou ke konci každého pololetí zasílány nadřízenému soudu.

2.1. Zásady vykonávacího řízení

Vykonávací řízení je ovládáno stejně jako celé trestní řízení řadou zásad a principů. Některé z nich jsou pak charakteristické právě pouze pro vykonávací řízení. Těmito specifickými zásadami ovládajícími vykonávací řízení jsou zejména zásada bezodkladnosti výkonu trestu, nepřerušitelnosti výkonu, výchovného vlivu, kontroly a co nejpřesnější korespondence obsahu rozhodnutí a jeho výkonu.⁸

Na základě zásady bezodkladnosti výkonu by dané rozhodnutí mělo být vykonáno neprodleně poté, co se stane vykonatelným. Jako většina pravidel má i tato zásada své výjimky. Těmi je obecně například využití mimořádných opravných prostředků a dále sem můžeme zahrnout pro vykonávací řízení charakteristická rozhodnutí o odkladech výkonu trestů. Jako příklad je možné uvést institut odkladu trestu obecně prospěšných prací či peněžitého trestu, o kterých bude pojednáno níže.

Další zásadou, která ovládá vykonávací řízení, je zásada nepřerušitelnosti výkonu, která stanoví, že rozhodnutí by mělo být vykonáno bez jakéhokoli přerušení. I tady lze nalézt určité výjimky, z nichž bych uvedla například přerušení výkonu trestu obecně prospěšných prací ze zdravotních důvodů.

Výkon všech druhů trestů musí vždy co nejpřesněji odpovídat obsahu rozhodnutí, i tento požadavek je jednou ze stěžejních zásad ovládajících toto stadium trestního řízení. V rámci výkonu alternativních trestů se tato zásada uplatní například při podmíněném odsouzení doplněném přiměřenými omezeními a povinnostmi. Zde je velmi důležitá

⁸ Císařová D., Fenyk J., Gřivna T., Kloučková S., Mandák V., Púry F., Repík B., Růžek A.: Trestní právo procesní, 4. vydání, Linde Praha, 2006, str. 727-730.

jejich konkretizace již v odsuzujícím rozhodnutí, aby následně mohlo dojít k jeho přesnému výkonu.

Ve vykonávacím řízení se dále uplatní velmi důležitá zásada výchovného vlivu, která se u alternativních trestů projevuje především v souvislosti s účastí Probační a mediační služby a zájmových sdružení. Výchovná stránka účelu trestu je zdůrazněna zejména u obecně prospěšných prací a podmíněného odsouzení s dohledem, v rámci jejichž výkonu je jedním z úkolů Probační a mediační služby vést odsouzeného k řádnému životu.

Mezi zásady ovládající vykonávací řízení můžeme zahrnout i zásadu kontroly, která se uplatňuje především v souvislosti s výkonem trestu odnětí svobody.

2.2. Právní úprava vykonávacího řízení

Právní úprava vykonávacího řízení není obsažena pouze v jednom právním předpisu, ale je zahrnuta v několika právních normách. Pokud jde o uložení a výkon alternativních trestů, je stěžejní právní úpravou zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, a zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ze zvláštních zákonů pak zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, či zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Z vyhlášek je třeba zmínit zejména vyhlášku č. 37/1992 Sb., jednacím řád pro okresní a krajské soudy, a z interních předpisů je důležitý vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy (instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 3.12.2001 č.j. 505/2001-Org., č.1/2002 Sbírky instrukcí a sdělení Ministerstva spravedlnosti).

Ze všech zmíněných právních norem budu vycházet a současně se také zastavím u těch nejpodstatnějších změn týkajících se výkonu alternativních trestů, které s sebou přinese nová právní úprava v podobě zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, účinného od 1.1.2010, který zavede dva nové druhy alternativních trestů, a to trest domácího vězení a trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce.

2.3. Příslušnost ve vykonávacím řízení

Příslušnost ve vykonávacím řízení je upravena v § 315 tr.ř. Toto ustanovení ve svém druhém odstavci stanoví, že rozhodnutí související s výkonem trestů má na starosti soud, který rozhodl v prvním stupni, pokud zákon nestanoví jinak. Takovou výjimku pak stanoví např. ustanovení § 336 odst. 2 tr.ř. pro výkon obecně prospěšných prací, podle něhož o druhu a místě výkonu obecně prospěšných prací rozhodne okresní soud, v jehož obvodu odsouzený bydlí.

V trestních věcech mladistvých je příslušnost soudů ve vykonávacím řízení upravena speciálními ustanoveními zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, a odvíjí se od místa bydliště mladistvého, resp. od místa, v němž se mladistvý zdržuje nebo pracuje (§ 37 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže).

Vedle orgánů činných v trestním řízení působí ve vykonávacím řízení i některé jiné subjekty, což platí obzvláště pro výkon alternativních trestů. Těmito dalšími subjekty jsou především Probační a mediační služba, obecní úřady a obecně prospěšné instituce nebo zájmová sdružení občanů. Pouze v jejich vzájemné a bezproblémové kooperaci může být uložený trest efektivně vykonán.

Pokud jde o výkon jednotlivých alternativních trestů, je většina úkonů ve vykonávacím řízení v soudní praxi prováděna vyššími soudními úředníky, jelikož na základě zákona č. 121/2008 Sb., o vyšších soudních úřednících, je pravomoc vyšších soudních úředníků v trestním řízení stanovena velmi široce. Předseda senátu či samosoudce tak ve vykonávacím řízení rozhoduje zejména o přeměnách obecně prospěšných prací či podmíněných odsouzení v trest odnětí svobody, o prodloužení zkušební doby podmíněného odsouzení či o nařízení náhradního trestu odnětí svobody. Ostatní opatření směřující k výkonu alternativních trestů jsou pak svěřeny vyšším soudním úředníkům, čímž je umožněno alespoň částečné usnadnění práce soudce.

3. Alternativní tresty

Dle Doporučení č. R (92) 16 Rady Evropy jsou alternativní tresty definovány jako tresty, které ponechávají pachatele v komunitě a uplatňují omezení jeho svobod skrze ukládání podmínek a/nebo povinností a jsou realizovány orgány k tomuto účelu stanovenými zákonem.⁹ Namísto izolace pachatele je zde tedy volena nová cesta, a to cesta integrace a resocializace.

Alternativní tresty jsou specifickým druhem trestů, které mohou být soudem uloženy místo trestu odnětí svobody. Různí autoři se však liší v názorech na to, které konkrétní tresty mají být pod tento pojem zahrnuty. Někteří mezi alternativní tresty řadí pouze ty tresty, které mohou být v případě nesplnění podmínek ze strany odsouzeného přeměněny na trest odnětí svobody (v českém trestním právu se jedná o trest obecně prospěšných prací, peněžitý trest, podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem). Vyskytují se však i takové názory, podle kterých, je třeba mezi alternativní sankce zahrnout úplně všechny tresty, které nejsou spojeny s odnětím svobody.¹⁰ Tato práce bude vycházet z prvně uvedeného pojetí.

3.1. Výhody alternativních trestů

V posledních letech se k ukládání alternativních trestů přistupuje stále častěji, jelikož představují alternativu odnětí svobody, která je nejen levnější, ale zároveň často mnohem vhodnější a tím i efektivnější pro samotného odsouzeného. Výhodou této kategorie trestů není pouze jejich ekonomická stránka, nýbrž zejména to, že představují humánnější formu trestání, která neizoluje pachatele od zbytku společnosti a poskytuje mu lepší možnost nápravy a motivaci k vedení řádného života. Naopak ve výkonu trestu odnětí svobody často dochází k tomu, že pachatel po jeho

⁹ Derks J. a kol.: *Probace v Evropě*, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2002, str. 22.

¹⁰ Sotolář A., Sovák Z., Kratochvíl V., Zezulová J., Šámal P., Púry F., Válková H. a kol.: *Právní rámec alternativního řešení trestních věcí*, Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti České republiky, 2001, str. 500.

odpykání není již schopen návratu k normálnímu způsobu života, začlenění se do společnosti a uchyluje se k dalšímu páchání trestné činnosti. Ze zmíněných výhod by však neměl být vyvozen závěr, že by tato kategorie trestů měla být ukládána automaticky ve většině případů. Samozřejmě by alternativní tresty neměly mít uplatnění u takových pachatelů, kteří se dopouštějí trestných činů opakovaně, páchají závažnou trestnou činností a možnost jejich nápravy není příliš vysoká.

Je vždy na uvážení soudce, zda přistoupí k uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody nebo některého z alternativních trestů. V této souvislosti je pak velmi důležité, aby si soudce před svým rozhodnutím udělal správný úsudek o osobě pachatele a jeho životní situaci tak, aby se v případě uložení alternativního trestu neminul tento trest svým účinkem nebo naopak aby trest odnětí svobody neměl pro pachatele značně nepříznivé následky a nesvedl ho k dalšímu páchání trestné činnosti. Ze shora uvedených důvodů je namístě přistupovat při ukládání těchto trestů velmi pečlivě a každého pachatele posuzovat jako individuální osobnost.

Na druhou stranu je nutné uvést, že shora uvedený požadavek na podrobné zkoumání osobnosti pachatele je zajisté velmi potřebný, ale v praxi také jistě pouze obtížně uskutečnitelný. Například v případech, kdy je pachateli ukládán trest na základě trestního příkazu, je takový postup již z podstaty věci vyloučen a soudce vychází pouze ze skutečností uvedených ve spise, bez osobního kontaktu s pachatelem. Podle mého názoru však ani v rámci hlavních líčení, kterých jsem se mohla zúčastnit, se většina soudců vzhledem ke své časové vytíženosti či již zaběhlým postupům pečlivému posuzování individuální osobnosti pachatele příliš nevěnuje.

Lze tedy shrnout, že vhodné bude užití alternativních trestů zejména v případech méně závažných trestných činů, jejichž pachateli jsou lidé dosud netrestaní. Efektivnost alternativních trestů bude vždy do značné míry záležet na individuálním posouzení konkrétních pachatelů. Vždy je však třeba mít na paměti, že trest odnětí svobody by měl být v každém

případě uplatňován jako poslední možné řešení - „ultima ratio“¹¹, jelikož na jeho základě dochází k nejcitelnějšímu zásahu do lidských práv a základních svobod spočívajícímu právě ve zbavení osobní svobody člověka.

3.2. Účel alternativních trestů

Problematikou alternativních trestů a jejich účelu se mimo jiné zabývala také studie Institutu pro kriminologii a sociální prevenci z roku 2005 na téma Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ,¹² která byla vypracována na základě podnětu Ministerstva spravedlnosti. V následujících řádcích budou alespoň stručně shrnuty její závěry.

Autoři výše zmíněné studie došli k závěru, že hlavním cílem používání alternativních trestů by mělo být především snížení přeplněnosti českých věznic. Z tohoto důvodu by měly být alternativní tresty ukládány především namísto krátkodobých trestů odnětí svobody, které v současnosti zatěžují kapacitu věznic nejvíce.

Lze konstatovat, že trest odnětí svobody byl po dlouhou dobu naprosto převažujícím trestem. S postupem času se však začaly projevovat vedle jeho výhod také určité záporné jevy. Především se ukázalo, že tento trest je nejen velmi finančně náročný pro státní rozpočet, ale také že dostatečně neplní funkci převýchovy pachatele a zůstává pouze u jeho izolace od společnosti. V této souvislosti se v posledních letech hovoří o tzv. krizi trestu odnětí svobody.¹³ Je však třeba dodat, že tento trest bude mít bezpochyby v systému trestů vždy své uplatnění, jelikož v případě pachatelů páchajících závažnou trestnou činností je trest odnětí svobody jen ztěžší nahraditelný.

¹¹ Novotný F. a kol.: Trestní právo hmotné, 2.vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2007, str. 207-253.

¹² Rozum J.: Vybrané problémy sankční politiky-Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2005.

¹³ Karabec Z.: Restorativní justice-Sborník příspěvků a dokumentů, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2003, str. 5.

Krátkodobé tresty odnětí svobody (do jednoho roku) jsou však podle mého názoru podrobeny kritice odborníků naprosto oprávněně. Nejenže takové tresty velmi zatěžují kapacity věznic, ale na pachatele méně závažných trestných činů mají často spíše škodlivý vliv a nijak výrazně se u nich neprojevuje ani odstrašující účinek. Odsouzený, jemuž je uložen trest odnětí svobody, je donucen přerušit své rodinné a sociální vazby a opustit své zaměstnání, čímž se po propuštění značně ztěžuje jeho návrat zpět do normálního života. Tyto negativní vlivy pak u krátkodobých trestů často převažují nad vlivy pozitivními. Stále současnými tak zůstávají slova významného představitele trestního práva Franze von Liszta, který pronesl, že: „Krátkodobý trest ve své současné podobě není k ničemu, v podstatě je škodlivý. Neodstrašuje, nenapravuje a odsouzeného nakazí.“¹⁴

Za zajímavé považuji očekávání, že alternativní tresty by měly vedle přeplněnosti věznic snížit také zatížení orgánů činných v trestním řízení. Toto očekávání je dle závěrů provedené studie i podle mého názoru nereálné. K takovému cíli by mohla vést pouze zásadní reforma celého trestního procesu.

Závěrem je třeba poznamenat, že ukládání alternativních trestů prozatím v České republice bohužel nevedlo k jejich hlavnímu cíli, tedy k výraznému poklesu počtu vězňů, přestože lze konstatovat, že je trest odnětí svobody ukládán oproti dřívějším letům méně častěji. Za jeden z možných důvodů tohoto jevu je možné považovat časté přeměny nevykonaných alternativních trestů v trest odnětí svobody, proto bude třeba v budoucnu klást důraz spíše na efektivní průběh vykonávacího řízení než na zavádění nových druhů trestů nespojených s odnětím svobody.

¹⁴ F. von Liszt: Die reform der Freiheitsstrafe, cit. in: Karabec Z.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2000, str. 8.

3.3. Vývoj alternativních trestů

Alternativní tresty představují v oblasti trestního práva relativně nový fenomén. Trend prosazování širšího ukládání alternativních trestů se totiž v evropských zemích začíná projevovat zejména až v posledních třiceti letech. Hlavním důvodem tohoto vývoje je skutečnost, že právě v sedmdesátých letech dvacátého století evropské země začaly čelit nárůstu počtu uvězněných osob a s tím související počínající přeplněnosti věznic.¹⁵ K tomuto jevu vedlo mimo jiné také široké ukládání krátkodobých trestů odnětí svobody. Účelem nahrazování krátkodobých trestů odnětí svobody alternativními tresty tak nebyly jen idealistické snahy o humánnější přístup k trestání odsouzených, ale předně racionální snahy o snížení ekonomických výdajů na chod vězeňského systému.

Snahy o zavádění nových druhů trestů nespojených s odnětím svobody nebyly pouze vnitrostátní záležitostí, ale brzy se také staly často diskutovanou mezinárodní otázkou. Z mezinárodních institucí a orgánů své úsilí v této oblasti projevila zejména Rada Evropy, Výbor OSN pro prevenci a kontrolu zločinnosti a Hospodářská a sociální rada.

Na téma alternativních trestů bylo v průběhu uplynulých let přijato i několik mezinárodních dokumentů. Roku 1986 byla Výborem ministrů Rady Evropy přijata rezoluce „O některých alternativních opatřeních k trestu odnětí svobody“.¹⁶ V ní byly členské státy vyzvány, aby zkoumaly nové alternativy k trestu odnětí svobody, které by mohly postupně přijmout do svých právních úprav. Významným byl také 8. kongres Organizace spojených národů, který se konal roku 1990 v Havaně. Jeho hlavním přínosem bylo přijetí tzv. Tokijských pravidel – Standardních minimálních pravidel pro opatření nespojená s odnětím svobody.¹⁷ Na základě tohoto dokumentu by země, které jsou členy Organizace spojených národů, měly přijmout základní principy směřující k tomu, aby

¹⁵ Rozum J.: Vybrané problémy sankční politiky-Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2005, str. 12.

¹⁶ Karabec Z.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2000, str. 13.

¹⁷ Novotný O., Dolenský A., Jelínek J., Vanduchová M.: Trestní právo hmotné, I. Obecná část, 4. vydání, ASPI Publishing, Praha, 2003, str. 279.

se postupně prosazovala ta nápravná opatření, která nejsou spojená s odnětím svobody a která přispívají k ochraně základních lidských práv a svobod.

V rámci Rady Evropy pak byl přijat další důležitý dokument – Doporučení Rady Evropy k Evropským pravidlům o trestech a opatřeních realizovaných ve společenství č. R (92)16.¹⁸ Zmíněné Doporučení obsahuje mimo jiné i stěžejní zásady, které má při výkonu trestů dodržovat odborný personál podléjící se na vykonávacím řízení.

Alternativním trestům se věnuje i několik směrnic Rady Evropy: směrnice č. R (65) 1 o odkladu trestu, probaci a dalších opatřeních nahrazujících trest odnětí svobody, směrnice č. R (70) 1 k praktické organizaci opatření dohledu a pomoci podmíněně odsouzeným nebo podmíněně propuštěným či směrnice č. R (76) 10 k alternativním opatřením namísto uvěznění.¹⁹

Ačkoli trend využívání alternativních trestů začal v Evropě již před více než třiceti lety, v České republice jej zaznamenáváme až v průběhu několika posledních let. Hlavní příčinou tohoto vývoje byla bezpochyby dlouholetá izolace naší země od zbytku demokratické Evropy v důsledku vlády komunistického režimu.

V současné době nabízí české trestní právo několik alternativních trestů. Jsou jimi obecně prospěšné práce, peněžitý trest, podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem. V následující části se u zmíněných alternativních trestů zastavím podrobněji, přičemž se zaměřím zejména na stadium jejich výkonu. V závěru se zmíním též o trestu domácího vězení, s kterým počítá zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Je třeba dodat, že zmíněná nová právní úprava zavádí kromě domácího vězení ještě jeden nový alternativní trest, kterým je zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Tomuto trestu, o kterém toho nebylo dosud příliš mnoho publikováno, se však předkládaná práce nebude

¹⁸ Novotný O., Dolenský A., Jelínek J., Vanduchová M.: Trestní právo hmotné, I. Obecná část, 4. vydání, ASPI Publishing, Praha, 2003, str. 279.

¹⁹ Rozum J: Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2000, str. 10.

podrobněji věnovat, protože jejím cílem je přiblížit výkon především těch alternativních trestů, které mohou být přeměněny v trest odnětí svobody.

4. Obecně prospěšné práce

Trest obecně prospěšných prací byl zaveden do českého práva na základě novely trestního zákona č. 152/1995 Sb., která nabyla účinnosti dnem 1.1.1996. Podmínky uložení tohoto alternativního trestu jsou v současné době upraveny ustanoveními § 45 a § 45a tr.zák. a jeho výkonu se pak věnují ustanovení § 335 a § 340b tr.ř. Podrobnější postup v rámci výkonu obecně prospěšných prací pak najdeme ve vyhlášce č. 37/1992 Sb., jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, a v § 72 vnitřního a kancelářského řádu pro okresní, krajské a vrchní soudy. Jelikož se na výkonu obecně prospěšných prací podílejí také ostatní subjekty, je upravena i jejich činnost. V případě Probační a mediační služby se jedná o Metodický standard činnosti PMS v oblasti trestu obecně prospěšných prací a pro obecní úřady je určen metodický návod vydaný 22.1.1996 Ministerstvem spravedlnosti v dohodě s Ministerstvem vnitra.²⁰

Obecně prospěšné práce jsou jednou z alternativ trestu odnětí svobody přijatou do našeho právního systému na základě pozitivních zahraničních zkušeností a v důsledku snah o co nejširší využívání trestů, které nejsou spojeny s odnětím svobody.

Podle zahraničních právních úprav a praktických zkušeností cizích států vyplývají z trestu obecně prospěšných prací jeho nesporné výhody, které spočívají zejména v:

- uvolnění místa ve věznicích pro pachatele závažné trestné činnosti
- snížení nákladů na výkon trestu
- větší zapojení veřejnosti do procesu převýchovy a resocializace pachatele
- zvýšení zájmu občanů o zacházení s pachateli

²⁰ Šámal P., Hrachovec P., Sovák Z., Púry F.: Trestní řízení před soudem prvního stupně, C.H. Beck, Praha, 1996, str. 547 a násl.

- vytváření pocitu odpovědnosti za fungování trestní justice u široké veřejnosti²¹

I v českých poměrech se obecně prospěšné práce staly široce ukládaným trestem a každoročně jsou ukládány přibližně jedné pětině odsouzených.²²

4.1. Podmínky uložení obecně prospěšných prací

Podmínky, za kterých může být uložen trest obecně prospěšných prací, jsou upraveny, jak je již výše uvedeno, trestním zákonem v ustanoveních § 45 a §45a. Zákon zde vymezuje případy, ve kterých může být tento trest soudem pachateli uložen tak, že obecně prospěšné práce lze uložit za trestný čin, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. Touto horní hranicí se pak rozumí hranice pěti let stanovená ve zvláštní části trestního zákona.²³ Účelem tohoto ustanovení je bezpochyby vyloučit ukládání tohoto trestu pachatelům závažných trestných činů, před kterými je třeba společnost chránit cestou jejich izolace.

Při bedlivém studiu ustanovení trestního zákona lze však najít některé trestné činy, za jejichž spáchání by dle horní hranice trestní sazby bylo možné uložit trest obecně prospěšných prací, ale které považuji za tolik závažné, že by u nich podle mého názoru neměl alternativní trest přicházet v úvahu. Mezi takovými trestnými činy bych zmínila například § 172 vzpoura vězňů, § 185 nedovolené ozbrojování, § 185a vývoj, výroba a držení zakázaných bojových prostředků, § 186 nedovolená výroba a držení radioaktivního materiálu a vysoce nebezpečné látky, § 204 kuplířství, § 205 šíření pornografie či dokonce § 205b zneužití dítěte k výrobě pornografie. Pachatelé těchto trestných činů mohou být podle mého názoru natolik nebezpeční jedinci, že by před nimi měla být společnost chráněna, a

²¹ Karabec Z.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2000, str. 16.

²² Vanduchová M.: Peněžitý trest – praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody? In Pocta Otovi Novotnému k 80.narozeninám, Vanduchová M., Gřivna T., ASPI Publishing, Praha, 2008, str. 421-432.

²³ Novotný O. a kol.: Trestní právo hmotné, I. Obecná část, 5.vydání, ASPI Publishing, Praha, 2007, str. 377.

domnívám se, že uložení trestu odnětí svobody by v takových případech bylo naprosto adekvátní sankcí.

Další podmínkou uložení trestu obecně prospěšných prací je pak skutečnost, že vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a nutnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu není třeba. V praxi se tak jedná zpravidla o pachatele méně závažné trestné činnosti, u nichž není namístě přistoupit rovnou k trestu odnětí svobody. Pokud jsou tyto podmínky splněny, může soud tento alternativní trest uložit i v případě, že není stanoven ve zvláštní části trestního zákona. Trest obecně prospěšných prací lze uložit jako samostatný trest či vedle jiného trestu, s výjimkou trestu odnětí svobody.

Obecně prospěšné práce jsou takovým alternativním trestem, který je odsouzený povinen vykonat ve stanoveném rozsahu, osobně, ve svém volném čase a bezplatně, nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy soud nařídil výkon tohoto trestu.

Dosud není ustálená soudní praxe, zda je správné danou dobu jednoho roku počítat od právní moci usnesení o nařízení obecně prospěšných prací či až od jeho doručení odsouzenému, a každý soudce přistupuje k tomuto problému individuálně. Takový postup vede k tomu, že v naprosto stejných případech může být rozhodnuto odlišným způsobem, k čemuž by zajisté docházet nemělo. Domnívám se, že tato doba by měla být počítána až od doručení daného usnesení odsouzenému, aby bylo zachováno jeho právo na seznámení se s tímto rozhodnutím obsahujícím konkrétní podmínky výkonu uloženého trestu. Mělo by však být dostačující doručení uložením, aby zbytečně nedocházelo k obstrukcím ze strany odsouzeného tím, že by si zásilku nepřebíral. Jelikož však zákon výslovně stanoví pouze povinnost vykonat obecně prospěšné práce do jednoho roku ode dne, kdy soud tento trest nařídil, není zřejmě doručení nařízení nutnou podmínkou a je pouze na soudci, jak se k dané otázce postaví.

Do stanovené doby jednoho roku se na základě ustanovení trestního zákona určité časové úseky nezapočítávají. Předně se jedná o dobu, po kterou nemohl odsouzený dané práce vykonávat z důvodu zdravotní či

zákonné překážky, dále pak období, po které se zdržoval v zahraničí a v neposlední řadě se do doby jednoho roku stanovené pro výkon obecně prospěšných prací nezapočítává ani doba, po kterou se odsouzený nacházel ve vazbě či výkonu trestu odnětí svobody (§ 45a odst. 3 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon).

§ 45 odst. 3 tr.zák. demonstrativním výčtem uvádí, co se pod pojmem obecně prospěšné práce rozumí. Jedná se zejména o údržbu veřejných prostranství, úklid a údržbu veřejných budov a komunikací či jiné obdobné činnosti ve prospěch obcí, případně státních či jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají například vzděláním, kulturou, ochranou životního prostředí nebo charitativní či sportovní činností. Zákonným znakem uložených prací je tedy jejich obecná prospěšnost. Na základě novely č.265/2001 Sb., účinné od 1.1.2002, mohou být navíc obecně prospěšné práce vykonávány nejen ve prospěch obecních úřadů, ale také obecně prospěšných institucí. Přesto se však v některých regionech vyskytuje problém spočívající v nedostatku pracovních míst pro odsouzené k tomuto druhu trestu.

Rozsah obecně prospěšných prací, které může soud v konkrétním případě uložit, je vymezen v § 45a tr.zák., a to rozmezím 50 až 400 hodin. Právě nepřekročitelnost maximálního počtu hodin uložených obecně prospěšných prací činí někdy v praxi nemalé problémy. Při ukládání trestu je totiž třeba vzít v úvahu velmi důležité ustanovení § 36 tr.zák., které stanoví, že „odsuzuje-li soud pachatele pro trestný čin, který spáchal před tím, než byl trest uložený dřívějším rozsudkem vykonán, a ukládá mu trest stejného druhu, nesmí tento trest spolu s dosud vykonávanou částí trestu uloženého dřívějším rozsudkem přesahovat nejvyšší dovolenou výměru určenou trestním zákonem pro tento druh trestu“. V určitých případech však dojde k tomu, že si soudce, který tento trest ukládá, nezjistí, kolik hodin dříve uloženého trestu obecně prospěšných prací odsouzený vykonal, a překročí tak maximální stanovenou hranici 400 hodin. K nápravě pak může dojít pouze na základě mimořádného opravného prostředku, nejčastěji stížností pro porušení zákona. Vinu na takovém postupu nesou mnohdy i

soudy, které dostatečně rychle neinformují Rejstřík trestů o uložených trestech, a soudce, který trest ukládá, nemá proto dostatečné informace o předchozích odsouzeních pachatele.

Maximální hranici 400 hodin vnímám v současné právní úpravě jako přiměřenou, ale z vlastní praxe vím, že v některých případech činí odsouzeným problémy skloubit výkon tohoto trestu se svým zaměstnáním tak, aby stihli obecně prospěšné práce v celém rozsahu vykonat do jednoho roku. Myslím, že jedním z možných řešení by mohlo být prodloužení doby pro výkon trestu.

Současně s obecně prospěšnými pracemi může soud pachateli uložit také přiměřená omezení a povinnosti dle § 26 odst. 4 tr.zák. (například povinnost podrobit se léčení závislosti na návykových látkách, zdržet se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami aj.) či povinnost nahradit způsobenou škodu. V takovém případě by měl soud, podobně jako při podmíněném odsouzení doplněném přiměřenými povinnostmi či omezeními, v pravidelných lhůtách zjišťovat, zda odsouzený uložené povinnosti/omezení dodržuje nebo zda již uhradil poškozenému způsobenou škodu.

Jakmile odsouzený trest obecně prospěšných prací vykoná či je od jejich výkonu pravomocně upuštěno, hledí se na pachatele, jako by nebyl odsouzen. Právě skutečnost, že se po vykonání tohoto trestu hledí na pachatele, jako by nebyl odsouzen, je zajisté pro odsouzené velkou výhodou tohoto trestu. Dané odsouzení se totiž nebude uvádět ve výpisu z evidence Rejstříku trestů, což takto odsouzení uvítají především při hledání nového zaměstnání. V opise rejstříku trestů, který pro své potřeby využívají orgány činné v trestním řízení, však záznam odsouzení zůstane zachován.

Na základě novely provedené zákonem č. 265/2001 Sb. bylo do trestního zákona doplněno ustanovení, které stanoví, že při ukládání trestu obecně prospěšných prací soud mimo jiné přihlédne také ke stanovisku pachatele. Toto stanovisko pachatele však není pro soud závazné, jelikož obecně prospěšné práce lze uložit samozřejmě i bez souhlasu pachatele.

Stejně tak není svobodnou volbou odsouzeného výběr konkrétní práce v rámci tohoto trestu, jelikož druh a místo práce nařizuje příslušný soud usnesením na základě ustanovení § 336 ods. 2 tr.ř., proti němuž není stížnost přípustná,²⁴ což zdůraznil i Nejvyšší soud ČR ve svém rozhodnutí ze dne 8.4.2003, sp.zn. 4 Tz 16/2003.²⁵ Kromě stanoviska pachatele soud při ukládání trestu obecně prospěšných prací přihlédne také k jeho zdravotní způsobilosti a pokud dojde k závěru, že pachatel není zdravotně způsobilý práce vykonávat, pak tento trest vůbec neuloží.

Požadavek zjišťování stanoviska pachatele (nejlépe v rámci hlavního líčení před vynesením rozsudku) k případnému uložení trestu obecně prospěšných prací považuji za vhodné doplnění právní úpravy a velmi důležité také z hlediska vykonávacího řízení. Ačkoliv není stanovisko pachatele pro soud závazné, je v případě kladného stanoviska značně zvýšena pravděpodobnost, že uložený trest bude efektivně vykonán. V opačném případě lze očekávat, že při výkonu obecně prospěšných prací mohou nastat problémy a bude muset být přistoupeno k jejich přeměně v trest nepodmíněný. Proto zůstává otázkou a možná i předmětem budoucí právní úpravy, zda by tento trest měl být v případě negativního stanoviska pachatele vůbec ukládán, neboli zda by obecně prospěšné práce neměly být ukládány pouze se souhlasem pachatele. Určité pochybnosti také vzbuzuje zjišťování stanoviska odsouzeného k uložení tohoto trestu v případě, že je ukládán na základě trestního příkazu, kdy soudce čerpá informace pouze ze spisu, aniž by byl v osobním kontaktu s pachatelem. Tehdy si soudce již z podstaty věci nemůže vyžádat ani stanovisko pachatele ani se dostatečně seznámit s jeho zdravotní způsobilostí trest obecně prospěšných prací vykonat.

²⁴ Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., 6.vydání, C.H.Beck, Praha, 2008, str. 2488.

4.2. Výkon obecně prospěšných prací

Výkon trestu obecně prospěšných prací je v trestním řádu upraven ustanoveními § 335 až § 340b. Místo výkonu se řídí ustanovením § 335 tr.ř., které stanoví, že odsouzený vykonává trest obecně prospěšných prací v obvodu toho okresního soudu, ve kterém bydlí. Se souhlasem odsouzeného může být tento trest vykonáván i mimo tento obvod. Tato právní úprava tak zohledňuje potřebu odsouzeného vykonávat obecně prospěšné práce v místě svého faktického bydliště, kde se skutečně zdržuje, jelikož se jedná o trest, jenž je vykonáván v průběhu delšího časového úseku, ve volném čase odsouzeného a pokud by měl odsouzený tento trest vykonávat v obvodu soudu, který obecně prospěšné práce uložil, mohlo by to pro něj znamenat nadměrné komplikace.

V souvislosti s místem výkonu obecně prospěšných prací mohou v praxi vznikat určité problémy, pokud je v důsledku nedostatku volných pracovních míst odsouzený nucen dojíždět do vzdálenějšího místa výkonu trestu. V takovém případě může být pro odsouzeného časově obtížné trest ve stanovené době vykonat, aniž by na tom on sám nesl jakoukoli vinu. Proto je úkolem soudu, aby se vždy snažil obecně prospěšné práce nařídít co nejbližší jeho bydlišti.

Úprava místní příslušnosti je obsažena v ustanovení § 336 tr.ř., které je speciální ve vztahu k ustanovení § 315 odst. 2 tr.ř. Podle § 336 tr.ř. je k nařízení výkonu trestu obecně prospěšných prací příslušný ten soud, v jehož obvodu bude odsouzený daný trest vykonávat. Předseda senátu soudu, který trest obecně prospěšných prací uložil, proto ihned, jakmile se stane rozhodnutí vykonatelným, zašle jeho opis soudu příslušnému k nařízení trestu, tedy soudu, v jehož obvodu odsouzený bydlí. V souvislosti s tím je třeba poznamenat, že od 1.1.2010 počítá trestní řád s velmi důležitou změnou týkající se příslušnosti k nařízení trestu obecně prospěšných prací. Podle nového znění § 336 tr.ř. bude k nařízení tohoto trestu příslušný soud, který jej uložil a který tak bude činit na návrh probačního úředníka činného v obvodu soudu, ve kterém bude odsouzený obecně prospěšné práce vykonávat.

Ze shora uvedených důvodů je zřejmé, že v rámci výkonu trestu obecně prospěšných prací je vždy velmi důležité přesně zjistit místo pobytu odsouzeného a na základě toho nadále ve vykonávacím řízení postupovat. Z hlediska místa pobytu odsouzeného lze v současné době rozlišovat dvě následující situace.

Pokud odsouzený bydlí v obvodu soudu, který trest obecně prospěšných prací uložil, zašle tento soud obžalobu, opis odsuzujícího rozhodnutí, kopii protokolu o výslechu (ze kterého je patrné místo pobytu odsouzeného), opis rejstříku trestů a kopii doručanky odsouzeného od nařízení trestu obecně prospěšných prací příslušnému středisku Probační a mediační služby se žádostí o zajištění výkonu tohoto trestu u odsouzeného. Soud následně průběžně, přibližně jednou za tři měsíce, činí dotaz na Probační a mediační službu, zda odsouzený obecně prospěšné práce řádně vykonává.

Pokud odsouzený bydlí v obvodu jiného soudu, než který daný trest uložil, zašle tento soud pověření soudu, v jehož obvodu odsouzený bydlí, spolu se zmíněným opisem rozhodnutí (odsuzujícího rozsudku či trestního příkazu), opisem rejstříku trestů, obžalobou a kopií protokolu o výslechu odsouzeného, z níž je patrný současný pobyt odsouzeného. Tento soud následně rozhodne o druhu a místě výkonu obecně prospěšných prací, jelikož soud, jenž trest obecně prací uložil ve svém rozhodnutí uvede pouze počet hodin, které má odsouzený odpracovat, a případně též stanoví přiměřená omezení a povinnosti. Po uplynutí jednoho roku od nařízení obecně prospěšných prací učiní soud, který tento trest uložil, obvykle dotaz, zda byl trest obecně prospěšných prací vykonán či byl odsouzenému přeměněn v trest odnětí svobody. Výkon případného trestu odnětí svobody však sleduje soud, který o přeměně rozhodl, tedy soud, v jehož obvodu odsouzený bydlí.

Soud, v jehož obvodu odsouzený bydlí, současně s nařízením výkonu trestu obecně prospěšných prací poučí odsouzeného o jeho povinnosti dostavit se do 14-ti dnů od oznámení tohoto rozhodnutí na obecní úřad či jinou instituci k projednání podmínek výkonu uloženého

trestu. Zároveň obecnímu úřadu či obecně prospěšné instituci zašle soud stejnopis rozhodnutí o druhu a místě obecně prospěšných prací (§ 72 vnitřního a kancelářského řádu pro okresní, krajské a vrchní soudy, instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 3.12.2001, č.j. 505/2001-Org., č. 1/2002 Sbírký instrukcí a sdělení Ministerstva spravedlnosti). Účelem projednání podmínek výkonu trestu je především podrobněji seznámit odsouzeného s konkrétním místem výkonu práce, jeho časovým harmonogramem, případně také zapůjčení potřebných pracovních nebo ochranných pomůcek.

Pokud se jedná o povahu rozhodnutí o konkrétním druhu a místě výkonu obecně prospěšných prací, lze toto rozhodnutí pokládat za součást rozhodnutí o trestu, proto může být učiněno pouze soudem a nikoli například obecním úřadem.²⁶ Formou daného rozhodnutí je usnesení, proti kterému není stížnost přípustná. Podle § 336 odst. 2 tr.ř. je povinností soudu o nařízení trestu obecně prospěšných prací vyrozumět kromě obecního úřadu či obecně prospěšné instituce také probačního úředníka. Probační úředník pak ve spolupráci s obecním úřadem zajišťuje kontrolu nad výkonem tohoto trestu.

V souladu s ustanovením § 40 vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy, „ve vyrozumění o nařízení výkonu trestu obecně prospěšných prací soud probačního úředníka upozorní, že v rámci provádění kontroly nad výkonem tohoto trestu je třeba, aby probační úředník měl průběžný přehled o tom, zda odsouzený vykonává práce v souladu s rozhodnutím soudu o jejich druhu a místě a jakou část z těchto prací vykonal. Zároveň jej požádá, aby v případě, že odsouzený obecně prospěšné práce nevykonává, bez odkladu zjistil důvod a podle jeho povahy v součinnosti s obecním úřadem nebo institucí, u níž mají být obecně prospěšné práce vykonávány, učinil opatření k nápravě.“ Znamená to tedy, že v případě prvních problémů, které se vyskytnou při výkonu tohoto trestu, by nemělo být ihned přistoupeno k přeměně v trest odnětí svobody, ale odsouzený by měl být nejprve na případné následky svého přístupu

²⁶ Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., 6.vydání, C.H.Beck, Praha, 2008, str. 2488.

upozorněn probačním úředníkem či obecním úřadem/institucí. Ve vyrozumění soud probačního úředníka zároveň dále upozorní, aby pokud „zjistí důvod pro přeměnu trestu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody, podal soudu příslušný návrh podle trestního řádu“ (§ 40 vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy).

Soud spolupracuje s probačním úředníkem i při vyhledávání míst pro výkon obecně prospěšných prací. Jednací řád proto stanoví, že „zjistí-li soud, že počet požadavků na provedení obecně prospěšných prací v jeho obvodu neodpovídá počtu pravomocně odsouzených, kteří tento trest mají vykonávat, v předstihu o tom vyrozumí probačního úředníka a požádá jej, aby poskytl obcím a obecně prospěšným institucím odbornou pomoc při vyhledávání vhodných prací a formulaci požadavků na jejich provedení“ (§ 40 vyhlášky č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy). Lze tedy stručně shrnout, že úkolem probačního úředníka je především spolupracovat s obecním úřadem při výběru vhodných prací pro odsouzeného a snažit se vést odsouzeného k řádnému životu. Blíže bude o roli Probační a mediační služby v rámci výkonu obecně prospěšných prací pojednáno níže.

Jelikož obecní úřady a obecně prospěšné instituce představují vedle Probační a mediační služby další důležité subjekty podílející se na výkonu obecně prospěšných prací, jsou jim též stanoveny některé zákonné povinnosti. Ustanovení § 337 tr.ř. ukládá obecnímu úřadu povinnost oznámit bezodkladně soudu, který výkon trestu nařídil, skutečnost, že odsouzený se nedostavil k projednání podmínek výkonu trestu nebo bez závažného důvodu nařízené práce neprovádí. Stejně tak je povinností obecního úřadu sdělit příslušnému soudu, že odsouzený obecně prospěšné práce vykonal.

Další povinností obecních úřadů či obecně prospěšných institucí je sdělovat průběžně soudu své požadavky na vykonání obecně prospěšných prací tak, aby měl soud přehled, jaké práce je v konkrétním případě potřebné nařídít.

Praxí, která je zavedena u obvodního soudu, kde pracují, je postup spočívající ve vyzvání odsouzeného, kterému byl trest obecně prospěšných prací uložen, aby se dostavil k předjednání podmínek výkonu trestu na příslušný obecní úřad. Pracovnice obecního úřadu na základě konzultace s odsouzeným následně zjistí, jaký druh práce by pro něj byl vhodný (s přihlédnutím k jeho zdravotnímu stavu, kvalifikaci) a z katalogu poskytovatelů míst výkonu obecně prospěšných prací vybere konkrétní místo, kde bude odsouzený obecně prospěšné práce vykonávat. Tuto skutečnost sdělí obecní úřad soudu, který je k nařízení výkonu tohoto trestu příslušný, a ten následně vydá dané usnesení. Vybraní pracovníci soudu mají také přístup do katalogu poskytovatelů míst pro výkon obecně prospěšných prací, který si vede Probační a mediační služba. Ten je však zásadně shodný s tím, který má k dispozici obecní úřad, proto je v praxi většinou preferována spolupráce soudu a obecního úřadu a Probační a mediační služby je využívána až v souvislosti s prováděním kontroly výkonu trestu nad odsouzeným.

4.3. Odklad a přerušení výkonu obecně prospěšných prací

V ustanovení § 339 tr.ř. je upraven důležitý institut odkladu a přerušení výkonu trestu obecně prospěšných prací. Odklad či přerušení je možno povolit v případě, že z lékařské zprávy vyplývá, že odsouzený není schopen práce vykonat vzhledem k přechodnému zhoršení svého zdravotního stavu. Lékařská zpráva je zpravidla předložena samotným odsouzeným, může si ji však s jeho souhlasem vyžádat i soud. Doba, na kterou lze výkon obecně prospěšných prací ze zdravotních důvodů odložit, není na rozdíl od odkladu z jiných důvodů zákonem konkrétně stanovena. Těhotné ženě či matce novorozeného dítěte odloží či přeruší soud výkon trestu obligatorně na jeden rok po porodu. Obecně prospěšné práce lze odložit i z jiných důležitých důvodů, a to na dobu nejdéle tří měsíců od právní moci odsuzujícího rozhodnutí. Pokud důvody přerušení či odkladu pomínou, jsou přerušení či odklad výkonu trestu obecně prospěšných prací odvolány. Doba odkladu či přerušení není samozřejmě započítávána do

doby jednoho roku, v níž musí být práce vykonány. Formou rozhodnutí o odkladu či přerušení je v obou případech usnesení, proti němuž je přípustná stížnost, která má odkladný účinek.

V případě dlouhodobého zhoršení zdravotního stavu odsouzeného je namíste rozhodnout o upuštění od výkonu trestu obecně prospěšných prací. Dlouhodobým zhoršením zdravotního stavu je třeba rozumět především takovou změnu zdravotního stavu, která je způsobena například vážnou nevléčitelnou nemocí či nemocí, případně úrazem s trvalými následky.²⁷ K posouzení, zda se v konkrétním případě jedná o dlouhodobou změnu zdravotního stavu odsouzeného, si může soud vyžádat k lékařské zprávě též odborné vyjádření či požádat o posudek znalce. Tento hmotněprávní institut je upraven v ustanovení § 340a tr.ř., formou rozhodnutí je zde opět usnesení, proti kterému je přípustná stížnost s odkladným účinkem. Důsledkem upuštění od výkonu trestu je skutečnost, že tento trest již nelze vykonat, ačkoli odsuzující rozhodnutí, na jehož základě byly obecně prospěšné práce uloženy, zůstává v právní moci a je vykonatelné.

4.4. Úloha PMS v rámci výkonu obecně prospěšných prací

Následující řádky budou věnovány roli Probační a mediační služby v rámci výkonu trestu obecně prospěšných prací, jelikož se jedná o subjekt, který může výrazně přispět k jeho efektivnímu výkonu. Jako hlavní zdroj informací poslouží zejména Metodický standard činnosti Probační a mediační služby v oblasti trestu obecně prospěšných prací²⁸ a pro přehlednost bude tato část rozlišena na činnost Probační a mediační služby před a po vydání pravomocného rozhodnutí soudu, kterým byl trest obecně prospěšných prací uložen.

²⁷ Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., 6.vydání, C.H.Beck, Praha, 2008, str. 2496.

²⁸ www.pmscr.cz.

4.4.1. Činnost PMS před pravomocným rozhodnutím soudu

Předtím než soud vydá rozhodnutí, na jehož základě je pachateli uložen konkrétní trest, může spočívat role Probační a mediační služby především ve zjištění stanoviska obviněného k možnosti uložení a výkonu trestu obecně prospěšných prací. Úkolem Probační a mediační služby pak bude předjednání uložení tohoto trestu, seznámení klienta s podmínkami jeho uložení a s následným průběhem jeho výkonu a zjištění motivace klienta obecně prospěšné práce vykonat. Se souhlasem obviněného může probační úředník zjišťovat také bližší údaje o jeho zdravotním stavu, pracovní kvalifikaci či časových možnostech. Na základě těchto zjištění pak Probační a mediační služba vypracuje probační zprávu, kterou předá státnímu zástupci nebo soudu. Poté, co je trest obecně prospěšných prací uložen, měla by být tato probační zpráva postoupena soudu, který je příslušný k nařízení tohoto trestu. Domnívám se, že právě takovýto postup, kdy je prostřednictvím probačního úředníka zjištěno stanovisko obviněného k uložení obecně prospěšných prací, může velmi výrazným způsobem zvýšit efektivnost výkonu tohoto trestu a naopak snížit riziko, že se odsouzený s takovým trestem neztotožní a vykonávat jej nebude. Bohužel musím konstatovat, že v praxi není předjednání uložení tohoto trestu Probační a mediační službou dosud velmi obvyklé a osobně jsem se s takovým postupem zatím nesešla.

Další a neméně významnou úlohou Probační a mediační služby před vydáním rozhodnutí soudu je mapování a zjišťování požadavků poskytovatelů míst výkonu obecně prospěšných prací. Středisko Probační a mediační služby tak činí ve spolupráci a po dohodě s místně příslušným soudem. Dochází tak ke zjišťování nových i stávajících možností výkonu tohoto trestu, a to u státních i nestátních organizací, a vytváření evidence požadavků na výkon obecně prospěšných prací. Sám probační úředník kontaktuje obce či instituce s nabídkou možné spolupráce a v případě zájmu s nimi naváže osobní kontakt a předá jim všechny potřebné informace pro zajištění výkonu tohoto trestu. Poskytovatel místa výkonu obecně

prospěšných prací by měl ve svém požadavku vždy dostatečně specifikovat konkrétní místo výkonu práce, její druh a rozsah či případné zvláštní podmínky (na kvalifikaci osob, zdravotní způsobilost). Konkrétní druh prací také musí vždy splňovat již zmíněnou zákonnou podmínku, kterou je jejich obecná prospěšnost, tedy skutečnost, že mohou sloužit širšímu okruhu lidí.²⁹

4.4.2. Činnost PMS po pravomocném rozhodnutí soudu

Poté, co se rozhodnutí soudu, na jehož základě byl trest obecně prospěšných prací uložen, stane pravomocným, začne středisko Probační a mediační služby shromažďovat podklady pro vydání usnesení o nařízení výkonu trestu a zašle klientovi pozvánku k úvodnímu jednání. Pokud s obviněným byly obecně prospěšné práce již předjednány, pokusí se probační úředník vytipovat vhodné místo jejich výkonu. Pokud se tak nestalo, připraví přehled o možnostech předpokládaných vhodných míst. Následně by mělo dojít k projednání podmínek výkonu trestu s klientem, v jehož rámci poskytne probační úředník klientovi potřebné informace o podmínkách a průběhu výkonu trestu, o roli Probační a mediační služby při výkonu OPP i o všech ostatních zainteresovaných subjektech. Od odsouzeného probační úředník zjistí především jeho postoj ke spáchanému činu a uloženému trestu, jeho časové možnosti, dosažené vzdělání a odborné kvalifikace, zdravotní stav, rodinné a sociální zázemí či jeho předchozí trestnou činnost.

Na základě těchto zjištění vyhotoví probační úředník záznam o projednání podmínek výkonu trestu obecně prospěšných prací a předá jej klientovi, soudu jako podklad pro nařízení výkonu trestu i instituci, která místo výkonu trestu poskytne. Pokud se odsouzený k projednání podmínek nedostaví, oznámí středisko Probační a mediační služby tuto skutečnost soudu. Jak jsem se již zmínila výše, možným postupem je též projednání podmínek výkonu trestu nikoli s probačním úředníkem, nýbrž s obecním úřadem.

²⁹ Šámal P. a kol.: Trestní zákon, komentář, 3.vydání, C.H. Beck, Praha, 1998, str. 306-319.

V ideálním případě by se měl probační úředník zúčastnit i úvodního projednání podmínek výkonu trestu u daného poskytovatele spolu s klientem. Často však dochází k tomu, že toto již přesahuje časové možnosti probačního úředníka, a proto by ho měla v takovém případě konkrétní instituce informovat, zda klient splnil lhůtu 14-ti dnů a dostavil se k projednání dohody o realizaci výkonu trestu a jeho časového harmonogramu. Instituce také vždy oznámí středisku datum, kdy odsouzený obecně prospěšné práce začal vykonávat. Probační a mediační služba pak tuto informaci sdělí soudu. Pokud se odsouzený k projednání podmínek dohody o realizaci výkonu trestu k dané instituci nedostaví, kontaktuje ho probační úředník a upozorní jej na možné následky vyplývající pro něj z takového pasivního přístupu.

Pokud klient obecně prospěšné práce řádně vykonává, provádí probační úředník kontrolu vždy nejméně jednou za dva měsíce. Daná instituce pak zaznamenává počet odpracovaných hodin i kvalitu provedené práce.

Pro výkon obecně prospěšných prací se vytváří harmonogram, a to na základě písemné dohody odsouzeného se zástupcem instituce. Pokud instituce zjistí, že odsouzený dané práce nevykonává dle časového harmonogramu, ve stanovené kvalitě či rozsahu, vyrozumí neprodleně středisko Probační a mediační služby. Probační úředník následně klienta kontaktuje a upozorní jej na možné následky. Pokud se upozornění ukáže být nedostačujícím, zašle probační úředník odsouzenému výzvu do vlastních rukou. Pokud do 14-ti dnů od jejího doručení nezačne odsouzený práce řádně vykonávat, zašle probační úředník soudu návrh na přeměnu obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody. Tento návrh může soudu podat také instituce, u níž mají být práce vykonávány, je však vhodné, aby se probační úředník i instituce navzájem informovaly o těchto zamýšlených postupech.

Další činností Probační a mediační služby po pravomocném rozhodnutí soudu je její působnost v rámci změny místa výkonu obecně prospěšných prací. Pokud v průběhu výkonu trestu změní odsouzený své

trvalé bydliště a požádá o změnu výkonu prací, vypracuje probační úředník shrnující zprávu, kterou následně předloží soudu. Tato zpráva by měla obsahovat informace o odpracovaných hodinách a důvodech změny místa výkonu. Výjimečně lze změnit místo výkonu trestu i v rámci obvodu jednoho soudu (např. z důvodu časových možností odsouzeného, lepší dopravní obslužnosti).

V neposlední řadě probační úředník provádí v rámci výkonu obecně prospěšných prací také kontrolu, zda odsouzený vede řádný život, dodržuje soudem uložená omezení a povinnosti či zda uhradil náklady trestního řízení. Z těchto důvodů si pak probační úředník zve klienta na pravidelné konzultace. Současně klientovi může nabídnout potřebnou psychosociální podporu a pomoc.

Poté, co je výkon trestu ukončen, oznámí probační úředník tuto skutečnost soudu a předá mu hodnocení jeho výkonu a následně zjistí, jak byla věc soudem ukončena.

4.5. Přeměna obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody

Hmotněprávní podmínky přeměny trestu obecně prospěšných prací či jeho zbytku v nepodmíněný trest odnětí svobody jsou obsaženy v § 45a odst. 4 tr.zák. Toto ustanovení stanoví pravidlo pro přepočítání nevykonaných obecně prospěšných prací na počet dní odnětí svobody tak, že každé i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítají za jeden den odnětí svobody. Podle § 45a odst. 4 tr.zák. soud přistoupí k přeměně, pokud pachatel v době od odsouzení ke dni ukončení výkonu trestu obecně prospěšných prací nevedl řádný život nebo zaviněně nevykonal ve stanovené době uložený trest. Těmito dvěma důvody pro přeměnu trestu obecně prospěšných prací v nepodmíněný trest odnětí svobody se ve svém rozhodnutí ze dne 8.4.2003, sp.zn. 4 Tz 16/2003, věnoval také Nejvyšší soud ČR. V daném judikátu se zabýval především vymezením pojmů „nevedl řádný život“ a „ve stanovené době nevykonal uložený trest“.

Podmínkou řádného výkonu trestu obecně prospěšných prací není, jak již vyplývá ze samotného ustanovení § 45a odst. 4 tr.zák., pouze úplné splnění pracovních povinností, ale také vedení řádného života. Nejvyšší soud v daném rozhodnutí předně zdůrazňuje, že odsouzený je povinen vést řádný život, a to od právní moci odsuzujícího rozhodnutí do doby, než vykoná celý uložený trest obecně prospěšných prací. Za vedení řádného života je pak podle Nejvyššího soudu ČR třeba považovat skutečnost, „že odsouzený dodržuje právní řád, plní své povinnosti vůči státu a společnosti, např. plní vyživovací povinnost, nezneužívá svých práv, nenarušuje občanské soužití, nedopouští se přestupků, jiných deliktů a trestných činů“.

Velmi podstatnou podmínkou pro přeměnu obecně prospěšných prací z důvodu nevedení řádného života je skutečnost, že odsouzený dosud nevykonal obecně prospěšné práce v celém rozsahu. Vždy je totiž třeba respektovat výše zmíněné pravidlo uvedené v § 45a odst. 4 tr.zák., které stanoví přepočítání nevykonaných obecně prospěšných prací v nepodmíněný trest odnětí svobody tak, že každé i jen započaté dvě hodiny nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítají jako jeden den odnětí svobody. V opačném případě, pokud by odsouzený vykonal celý uložený trest obecně prospěšných prací, ale zároveň by nevedl řádný život, by soud již neměl možnost daný trest přeměnit. Soud by tak měl již v průběhu výkonu trestu obecně prospěšných prací pravidelně sledovat vedení řádného života a případně přistoupit k rozhodnutí o přeměně v nepodmíněný trest odnětí svobody.

Časté jsou též případy, kdy jsou odsouzenému společně s trestem obecně prospěšných prací uloženy také přiměřené povinnosti či omezení. Soud by tedy měl v průběhu výkonu uloženého trestu sledovat, zda odsouzený dané povinnosti a omezení dodržuje, a případně přistoupit k přeměně v trest odnětí svobody. Podle mých zkušeností je ale takový postup dodržován zřídka, plnění těchto povinností či omezení je kontrolováno pouze výjimečně a dosud jsem se neseťkala s případem, kdy by obecně prospěšné práce byly přeměněny v trest odnětí svobody pouze z důvodu nevedení řádného života.

Pokud se jedná o druhý pojem, kterým se Nejvyšší soud ČR při svém rozhodování zabýval, tedy, že odsouzený nevykonal ve stanovené době uložený trest, jedná se o případy, kdy odsouzený buď vůbec nezačal daný trest vykonávat nebo odmítl v jeho výkonu nadále pokračovat. Stanovenou dobou pak není automaticky doba jednoho roku od nařízení výkonu tohoto trestu uvedená v § 45a odst. 3 tr.zák., ale především konkrétní časové vymezení (harmonogram), které stanoví obecní úřad na základě projednání podmínek výkonu trestu obecně prospěšných prací s odsouzeným. Obecní úřad je však při vytváření takového harmonogramu zmíněnou dobou jednoho roku vázán a nemůže ji překročit. Teprve pokud obecní úřad takový harmonogram nestanoví, použije se poté na výkon trestu automaticky doba uvedená v § 45a odst. 3 tr.zák..

Dalším rozhodnutím Nejvyššího soudu ČR, které se zabývá problémem výkonu trestu obecně prospěšných prací a jeho přeměny v nepodmíněný trest odnětí svobody, je rozhodnutí ze dne 23.10.1998, sp.zn. 7 Tz 138/98. I v tomto rozhodnutí řeší Nejvyšší soud ČR skutečnost, že odsouzený nevykonal uložený trest ve stanovené době a specifikuje zde především nečinnost odsouzeného. Nečinností odsouzeného může být zejména neposkytnutí součinnosti obecnímu úřadu, vyhýbání se zahájení pracovní činnosti či svévolné oddalování výkonu trestu tak, že je ohrožen jeho výkon do jednoho roku od nařízení. V takovém případě může příslušný soud rozhodnout o přeměně trestu obecně prospěšných prací v nepodmíněný trest odnětí svobody i před uplynutím doby jednoho roku, pokud je z okolností případu zřejmé, že odsouzený uložený trest ve stanovené době zaviněně nevykoná. Nejvyšší soud ČR v tomto svém rozhodnutí rovněž připomíná, že trestní zákon ani trestní řád nestanoví lhůtu, ve které musí soud o přeměně obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody rozhodnout, proto zde platí obecná promlčecí lhůta stanovená pro výkon trestu v ustanovení § 68 odst. 1 písm. d) tr.zák., tedy pět let.

Posledním rozhodnutím Nejvyššího soudu ČR, které v souvislosti s obecně prospěšnými pracemi zmíním, je usnesení ze dne 30.5.2007, sp.zn. 4 Tz 33/2007. V tomto svém usnesení Nejvyšší soud ČR upozorňuje na

možnost zápočtu vazby do nevykonaného trestu obecně prospěšných prací, když stanoví, že „zákon tento postup vylučuje jen tehdy, není-li započítání vazby vzhledem k druhu uloženého trestu vůbec možné.“ Při zápočtu vykonané vazby se pak užije ustanovení § 45a odst. 4 tr.zák. tak, že každý den strávený ve vazbě odpovídá výkonu dvou hodin trestu obecně prospěšných prací. Vzhledem k tomu, že se jedná o relativně nový judikát a případy, kdy se odsouzený nacházel ve vazbě a následně mu byl uložen trest obecně prospěšných prací, jsou spíše výjimečné, není zápočet vazby do uloženého trestu obecně prospěšných prací nijak rozšířeným fenoménem.

V souvislosti s přeměnou trestu obecně prospěšných prací a zápočty vazby se dosud nevytvořila jednotná soudní praxe, která se týká započítávání dob omezení osobní svobody odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody. Stále tak dochází k tomu, že některými soudy je započítáváno kromě vazby také každé zatčení či zadržení odsouzeného, jiné soudy pak zatčení či zadržení započítávají pouze v případě, že byl odsouzený následně propuštěn soudcem a nikoli policejním orgánem. Zejména při ukládání souhrnných trestů pak z těchto důvodů dochází ke zbytečným nejasnostem a komplikacím, zejména ve vztazích k jednotlivým věznicím, které v určitých případech obdrží k osobě jednoho odsouzeného dvě usnesení s rozdílnými zápočty.

Podle mého názoru by mělo být započítáváno každé zatčení či zadržení bez ohledu na to, zda byl odsouzený propuštěn na pokyn policejního orgánu, státního zástupce či soudce, jelikož takový postup by byl činěn ve prospěch odsouzeného, jehož osobní svoboda byla omezena. Jediným argumentem pro započítávání těchto krátkodobých omezení osobní svobody pouze pokud propuštění prováděl soudce, je skutečnost, že zatčení či zadržení v takových případech trvají obvykle delší dobu než v případě policejního propuštění, kdy omezení osobní svobody trvá většinou opravdu pouze několik hodin, a pokud není do trestu odnětí svobody započítáno, nijak výrazně se to v jeho délce neprojeví.

Otázkou však zůstává, jak by mělo být postupováno v případě započítávání osobní svobody do trestu obecně prospěšných prací. Výše

zmíněný judikát zdůrazňuje možnost zápočtu pouze v případě vazby. Domnívám se však, že analogicky by mělo být stejným způsobem postupováno též tehdy, pokud byl odsouzený zatčen či zadržen. Vzhledem k tomu, že trest obecně prospěšných prací je ukládán v hodinách, bylo by tím vhodnější započítání zatčení či zadržení bez ohledu na to, zda byl odsouzený propuštěn na pokyn soudce, protože v rámci výkonu tohoto trestu může být znatelné započítání i pouze několika hodin. V praxi však takový postup obvyklý není.

Přeměně trestu obecně prospěšných prací v nepodmíněný trest odnětí svobody se věnovala také gremiální porada trestního úseku Městského soudu v Praze, která se konala dne 23.4.2008.³⁰ Tato porada se zabývala problémem, že soud může přeměnit v trest odnětí svobody pouze nevykonaný počet hodin obecně prospěšných prací, přestože celý trest nebo jeho část byl vykonán až po uplynutí jednoho roku od nařízení trestu. Ze závěrů gremiální rady vyplývá, že analogicky by přeměna měla být přípustná i v takových případech, kdy v důsledku benevolence či neznalosti zaměstnavatelů, u kterých je trest obecně prospěšných prací vykonáván, je tento trest vykonán až po uplynutí stanovené roční doby, jelikož každý jiný postup je v takové situaci nezákonný. Na základě těchto skutečností by proto měli být zaměstnavatelé, u kterých odsouzení práce vykonávají, i pracovníci Probační a mediační služby důrazně upozorněni, že je nutné velmi bedlivě sledovat datum, do kterého je odsouzený povinen uložené práce vykonat, tedy jeden rok od nařízení trestu.

Další otázkou, na kterou není snadné nalézt jednoznačnou odpověď, je možnost přeměny trestu obecně prospěšných prací v nepodmíněný trest odnětí svobody předtím, než je výkon tohoto trestu odsouzenému nařízen. Vyskytují se totiž situace, kdy v důsledku neznámého pobytu odsouzeného se nedaří výkon obecně prospěšných prací nařídit a soudy si mezi sebou navzájem přeposílají pověření k nařízení výkonu trestu, protože ani jeden z nich se necítí být místně příslušným k vydání takového rozhodnutí. Nejjednodušším a nejrychlejším řešením by v takovém případě bylo zajisté

³⁰ Intranet Městského soudu v Praze.

rozhodnutí o přeměně v trest odnětí svobody. K takovému kroku však soudci nepřistupují jednotně.

Řešením, které vyvolává nejméně kontroverzí a které je u soudu, kde pracuji, preferováno, je alespoň formální nařízení výkonu trestu obecně prospěšných prací dle místa trvalého pobytu odsouzeného, ačkoli je zřejmé, že tento se zde fakticky nezdržuje. Za účelem doručení daného nařízení pak může být případně vydán příkaz k zatčení. Důvodem k takovému postupu je názor, že nařízení výkonu trestu obecně prospěšných prací je součástí odsuzujícího rozhodnutí, přičemž odsouzený musí mít možnost se s konkrétním druhem a místem výkonu uloženého trestu seznámit. K tomu nemůže dojít, pokud by nebylo dané nařízení vydáno, jelikož v rozsudku či trestním příkazu je uveden pouze počet hodin obecně prospěšných prací, které má odsouzený vykonat. Zároveň od odsouzeného nelze očekávat, že bude sám vyvíjet přílišnou aktivitu směřující k tomu, aby se s konkrétními podmínkami výkonu trestu seznámil, naopak je povinností soudu udělat vše, co je v jeho silách, aby zjistil pobyt odsouzeného a s těmito podmínkami jej seznámil.

Ze shora uvedených důvodů je proto podle mého názoru vhodné nařízení výkonu obecně prospěšných prací vydat i v případě nejasného pobytu odsouzeného a nepřistupovat ihned k přeměně v trest odnětí svobody, neboť hlavní prioritou by vždy mělo být respektování základních práv a svobody odsouzeného.

Procesní postup v případě přeměny trestu obecně prospěšných prací v nepodmíněný trest odnětí svobody je upraven v ustanovení § 340b tr.ř., který stanoví, že o takové přeměně rozhodne předseda senátu ve veřejném zasedání na návrh obecního úřadu nebo instituce, u níž mají být obecně prospěšné práce vykonávány, probačního úředníka nebo i bez takového návrhu. Příslušným soudem k vydání takového rozhodnutí je vždy ten okresní soud, který výkon trestu nařídil a tento soud rovněž rozhodne o způsobu výkonu nepodmíněného trestu. Předseda senátu o přeměně rozhoduje formou usnesení, proti němuž je stížnost přípustná. Stížnost

s odkladným účinkem je pak oprávněn podat odsouzený, státní zástupce a pokud soud rozhoduje na návrh obecního úřadu, je k podání stížnosti oprávněn i tento obecní úřad. Poté, co dané usnesení nabude právní moci, je již další výkon trestu obecně prospěšných prací vyloučen a soud přistoupí k nařízení výkonu trestu odnětí svobody, při kterém postupuje stejným způsobem jako v případě, kdy je nepodmíněný trest odnětí svobody uložen rozsudkem. O přeměně je nutné vyrozumět Rejstřík trestů, obecní úřad i středisko Probační a mediační služby.

4.6. Trestní opatření obecně prospěšných prací dle zák. č. 218/2003 Sb.

Trestní opatření obecně prospěšných prací může být uloženo i mladistvému, zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, však stanoví, že horní hranice sazby tohoto trestního opatření nesmí převyšovat polovinu hranice stanovené v trestním zákoně, tedy 200 hodin. Další podmínkou je, že jejich výkonem nesmí být ohroženo zdraví, bezpečnost nebo mravní vývoj mladistvých. Trestní opatření obecně prospěšných prací pak může být doplněno i vhodnými výchovnými opatřeními (§ 26 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže).

Obecně prospěšné práce jsou pro mladistvé odsouzené (zejména pachatele různých forem vandalství a výtržnictví) bezpochyby velmi vhodným trestním opatřením, protože v sobě zahrnují výrazný výchovný prvek a mohou tak účinně přispět k jejich nápravě. Navíc je mladistvými ještě více intenzivně pocíťován fakt, že jsou obecně prospěšné práce vykonávány na veřejných místech, před zraky veřejnosti, což je může od dalšího páchaní trestné činnosti odradit. Myslím, že zejména mladistvým pachatelům by měly být obecně prospěšné práce ukládány tak, aby jejich konkrétní druh co nejvíce odpovídal danému provinění, aby byly odsouzenými považovány za určitou formu nápravy spáchaného skutku.

4.7. Úprava účinná od 1.1.2010

Nový trestní zákoník přichází v souvislosti s trestem obecně prospěšných prací s určitými změnami (§ 62 až § 65 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník). Právní úprava, která má nabýt účinnosti dnem 1.1.2010, snižuje počet hodin, které může soud pachateli uložit, a to z původních 400 hodin na 300 hodin. K jeho uložení však soud zpravidla nepřikročí v případě, že pachateli byl v předchozích třech letech tento trest přeměněn v trest odnětí svobody.

Toto ustanovení považuji za vhodné, protože již nebude docházet k případům, kdy jsou určitému pachateli ukládány obecně prospěšné práce opakovaně, ačkoli je zřejmé, že vzhledem k tomu, že mu již byly v minulosti přeměněny v trest odnětí svobody, nebudou řádně vykonány ani nyní. Pro snížení maximálního počtu uložených hodin však nevidím racionální důvod, neboť současnou hranici 400 hodin považuji za přiměřenou. Podle mého názoru by bylo vhodnější prodloužit lhůtu stanovenou pro výkon obecně prospěšných prací při současném zachování maximální hranice 400 hodin, vzhledem k tomu, že tento trest bude moci být i nadále uložen za nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let (přečiny), tedy v podstatě za stejné trestné činy jako nyní. Prodloužením této lhůty by bylo zároveň umožněno řádně vykonat celý trest i odsouzenými, kteří mají v současné době problém skloubit výkon obecně prospěšných prací se svým zaměstnáním a nedodrží stanovenou dobu jednoho roku.

Celkem výrazné zpřísnění pak přináší § 65 odst. 2 zákona č. 40/2009 Sb., který stanoví, že „jestliže pachatel v době od odsouzení do skončení výkonu trestu obecně prospěšných prací nevede řádný život, vyhýbá se nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu trestu obecně prospěšných prací, jinak maří výkon tohoto trestu nebo zaviněně nevykonává ve stanovené době uložený trest, může soud přeměnit, a to i během doby stanovené pro jeho výkon, trest obecně prospěšných prací nebo jeho zbytek v trest odnětí svobody a rozhodnout

zároveň o způsobu jeho výkonu; přitom každá i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu obecně prospěšných prací se počítá za jeden den odnětí svobody.“ Znamená to tedy, že dříve mohl být trest obecně prospěšných prací odsouzenému přeměněn nejvíce ve 200 dní odnětí svobody, na základě nové úpravy však bude moci být pachateli nařízeno až 300 dní odnětí svobody. Toto zpřísnění by mohlo přeci jen o něco více motivovat odsouzené k tomu, aby uložený trest skutečně vykonali.

Velmi důležitým je také ustanovení § 65 odst. 3 zákona č. 40/2009 Sb., které stanoví, že výjimečně bude soud moci ponechat obecně prospěšné práce v platnosti nebo prodloužit dobu pro jejich výkon až o šest měsíců i v případě, že by zde byl důvod pro jejich přeměnu, a namísto toho odsouzenému zároveň uložit dohled či dosud neuložené povinnosti a omezení.³¹ Je zde tedy uplatňován obdobný přístup, jaký je nyní možný v případě podmíněného odsouzení. I toto ustanovení si klade jasný cíl, kterým je minimalizovat počet případů, kdy soud musí obecně prospěšné práce přeměnit v trest odnětí svobody a poskytnout odsouzenému příležitost obecně prospěšné práce vykonat i v „náhradním prodlouženém termínu“.

Další změnou, o které se zmíním a kterou považuji za správnou, je skutečnost, že na základě nové právní úpravy již není mezi doby, které se do lhůty jednoho roku stanovené pro výkon trestu obecně prospěšných prací nezapočítávají, uváděna doba, po kterou se odsouzený zdržoval v cizině.

Podstatnou změnu, o které bylo krátce pojednáno již výše, přináší také trestní řád, který stanoví, že od 1.1.2010 bude trest obecně prospěšných prací nařizován soudem, který jej uložil. Domnívám, že tato změna může přispět k určitému zjednodušení a urychlení postupu soudů při výkonu obecně prospěšných prací, protože již nebude docházet k pochybnostem, který soud je k nařízení konkrétního trestu skutečně příslušný. Na druhou stranu je třeba poznamenat, že efektivnost takového postupu bude velmi záležet na spolupráci soudu a příslušného střediska Probační a mediační služby.

³¹ Lata J.: Několik poznámek k problematice ukládání trestů začínajícím delikventům, in: Pocta Otovi Novotnému k 80.narozeninám, Vanduchová M., Gřivna T., ASPI Publishing, Praha, 2008, str. 158-165.

4.8. Shrnutí

Efektivnost uloženého trestu obecně prospěšných prací vždy závisí na součinnosti všech zainteresovaných subjektů: soudu, obecního úřadu/obecně prospěšné instituce, Probační a mediační služby a v neposlední řadě také na osobě odsouzeného.

Výkon obecně prospěšných prací není vždy úplně jednoduchý. První potíže nastávají v případě, kdy není znám přesný pobyt odsouzeného. V takové situaci dochází k tomu, že si jednotlivé soudy mezi sebou předávají pověření k výkonu tohoto trestu, aniž by se některému z nich dařilo obecně prospěšné práce nařídít. Podle mého názoru by v takovém případě nemělo k ukládání trestu obecně prospěšných prací vůbec docházet, jelikož jejich výkon je závislý právě na jednoznačném místě pobytu odsouzeného. Byla jsem svědkem i takového rozhodnutí, kterým byl uložen trest obecně prospěšných prací společně s trestem zákazu pobytu na území hl.m. Prahy, přičemž odsouzený měl svůj faktický pobyt právě v Praze. V takovém případě je nařízení trestu obecně prospěšných prací značně komplikované. Vhodné by bylo uložení tohoto trestu vždy předem projednat s odsouzeným v rámci jeho výslechu nebo v hlavním líčení či zjistit jeho stanovisko prostřednictvím Probační a mediační služby. Současně by měla být zákonem jasně upravena situace, kdy není možné po dlouhou dobu odsouzenému výkon tohoto trestu nařídít.

Dalším problémem jsou přeměny trestu obecně prospěšných prací v nepodmíněný trest odnětí svobody. Je zřejmé, že určitá část odsouzených uložený trest nevykoná vůbec či pouze zčásti. Tím je zmařen účel tohoto trestu a dochází tak ke zbytečnému zvyšování zaplněnosti věznic. Převážnou část odsouzených, kterým je tento trest takto přeměněn, tvoří bezpochyby lidé, kteří pracovat odmítají a kterým neměl být tento trest vůbec uložen. Určitou skupinu však tvoří i odsouzení, kteří by daný trest odpracovali, ale potíže nastávají v důsledku špatné komunikace s poskytovatelem místa výkonu obecně prospěšných prací či při sjednávání konkrétního místa a časového harmonogramu.

Obecně prospěšné práce jsou alternativním trestem, který v sobě obsahuje jednak výrazný výchovný prvek a současně také dokáže být užitečný pro společnost. Přestože jsou tyto práce vykonávány před zraky veřejnosti, což může na některé odsouzené působit poněkud ponižujícím způsobem, je jejich uložení vhodné zejména v těch případech, kdy se jedná o pachatele např. různých forem výtržnictví či vandalství. Pro efektivní výkon tohoto trestu je třeba dobře zajistit kontrolu v samém místě výkonu konkrétních prací, protože ze skutečností, které jsou mi známy, tomu tak někdy není a odsouzení díky benevolentnímu přístupu osob pověřených jejich kontrolou nevykonávají práce tak, jak mají či je nevykonávají ve stanoveném rozsahu, ačkoli formálně je jim následně výkon trestu potvrzen.

5. Podmíněné odsouzení

5.1. Pojem probace

V této části práce věnované podmíněnému odsouzení se zastavím u vymezení samotného pojmu probace. Tento pojem je latinského původu a znamená osvědčovat či zkoušet.³² Účelem probace je vytvořit takovou alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, která umožní především pachatele trestného činu převychovat. K tomu je samozřejmě zapotřebí individuální přístup ke každému odsouzenému, který má za cíl nasměrovat odsouzeného k řádnému způsobu života. V rámci probace je vytvořen prostor k tomu, aby represivní složka uložených sankcí byla integrována se složkou podpůrnou a preventivní a mohlo tak dojít k účinnému propojení kontroly, pomoci a poradenství. Všechny tyto prvky by měly následně přispět ke zvýšení efektivnosti trestní sankce.³³

Na evropském kontinentu se probace vyvinula z podmíněného odsouzení, ke kterému se postupně přidávaly probační prvky směřující ke zvýšení jeho účinnosti. Na základě tohoto vývoje se postupně vytvořily tři formy podmíněného odsouzení tak, jak jej známe nyní.³⁴

První z nich je podmíněné odsouzení ve své původní podobě, tedy jedná se o prostý odklad trestu. Další formu pak představuje podmíněné odsouzení doplněné uložením určitých omezení a povinností, které mají za cíl zdůraznit nápravný účel tohoto trestu. Třetí formou, která se vyvinula z původního prostého odsouzení, je právě probace, tedy různé formy dozoru. V závislosti na tom, zda je podmíněné odsouzení uloženo ve své nejprostší podobě či zda je doplněno omezeními/povinnostmi či dohledem, se následně také liší úkony soudu ve vykonávacím řízení.

Přestože je pojem probace často vnímán pouze v souvislosti

³² Rozum J.: Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2000, str. 9.

³³ Rozum J.: Činnost probační a mediační služby z pohledu restorativní justice in Restorativní justice-Sborník příspěvků a dokumentů, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2003, str. 44.

³⁴ Rozum J.: Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2000, str. 8-9.

s podmíněným odsouzením, je zřejmé, že takové pojetí je velmi zjednodušené. Probace totiž představuje určitý systém či celý komplex výchovných opatření, pomoci a služeb zajišťovaných a organizovaných specializovanou probační službou.³⁵ Z jiného úhlu pohledu lze probaci vnímat v užším smyslu jakožto podmíněné odsouzení s dohledem a v širším smyslu jako zmíněný systém služeb a funkcí zajišťovaných a organizovaných probační službou.³⁶

Do českého práva byly prvky probace zavedeny s účinností od 1.1.1998 společně s úpravou podmíněného odsouzení s dohledem, které může být na základě rozhodnutí soudu doplněno též přiměřenými omezeními a povinnostmi. Určitý problém však představovala skutečnost, že v této době stále chyběla potřebná právní úprava probační a mediační služby. Ta byla přijata až na základě zákona č. 257/2000 Sb., který nabyl účinnosti k 1.1.2001.

5.2. Podmínky uložení podmíněného odsouzení

Podmíněné odsouzení, případně podmíněné odsouzení s dohledem, které bylo zavedeno, jak je uvedeno shora, od 1.1.1998 zákonem č. 253/1997 Sb., představují další druhy alternativních trestů. Podmíněné odsouzení je v současné době českými soudy nejčastěji ukládaným trestem, jelikož je ukládáno více než polovině pachatelů. Bohužel je převážně ukládáno, aniž by byly současně stanoveny jakékoliv povinnosti či omezení nebo dohled Probační a mediační služby.³⁷ Podmínky pro uložení těchto trestů jsou stanoveny v ustanoveních § 58 až § 60b tr.zák.

Soud může podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody, který nepřesahuje dvě léta, a to v případě, že vzhledem k osobě pachatele a k okolnostem případu má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu. Trestem nepřesahujícím dvě léta je pak třeba rozumět délku

³⁵ Rozum J.: Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2000, str. 9.

³⁶ Novotný O. a kol.: Trestní právo hmotné, I. Obecná část, 5. vydání, ASPI Publishing, Praha, 2007, str. 392-393.

³⁷ Vanduchová M: Peněžitý trest – praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody? In Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, Vanduchová M., Gřivna T., ASPI Publishing, Praha, 2008, str. 421-432.

trestu uloženého pachateli v odsuzujícím rozhodnutí a nikoli výši trestní sazby stanovené ve zvláštní části trestního zákona. Při hodnocení osobních poměrů pachatele soud především zkoumá jeho dosavadní život a prostředí, ve kterém žije a pracuje. Tresty, které jsou pachateli případně uloženy vedle tohoto trestu, zůstávají podmíněným odkladem výkonu trestu odnětí svobody nedotčeny.

Při podmíněném odsouzení stanoví soud zkušební dobu. Ta se může pohybovat v rozmezí jednoho roku až pěti let a počíná běžet právní mocí rozsudku. Výjimečnými případy, kdy zkušební doba nezačíná běžet právní mocí odsuzujícího rozhodnutí, jsou situace, kdy je odsouzenému ukládán souhrnný či společný trest, kterým se ruší rozhodnutí, na jehož základě bylo uloženo také podmíněné odsouzení. Tehdy je třeba započítat odsouzenému zkušební dobu ze zrušeného rozhodnutí do nově uložené zkušební doby. Současně s podmíněným odsouzením mohou být odsouzenému uložena také přiměřená omezení a povinnosti podle § 26 odst. 4 tr.zák. Velmi obvyklými jsou také případy, kdy soud uloží odsouzenému dle svých sil nahradit ve zkušební době způsobenou škodu.

Jestliže odsouzený během zkušební doby vedl řádný život a dodržel uložená omezení či povinnosti, vysloví soud po jejím uplynutí, že se odsouzený osvědčil, v opačném případě rozhodne, že se trest podmíněně odložený na zkušební dobu vykoná. O přeměně podmíněného odsouzení v trest odnětí svobody může soud rozhodnout i v průběhu zkušební doby, současně pak rozhodne také o způsobu výkonu trestu.

V určitých případech může soud ponechat podmíněné odsouzení v platnosti i za situace, kdy by jinak bylo namístě rozhodnout o nařízení výkonu trestu odnětí svobody. Podle ustanovení § 60 odst. 1 tr.zák. může soud v takovém případě stanovit nad odsouzeným dohled, přiměřeně prodloužit zkušební dobu, ne však více než o dvě léta (zároveň nesmí překročit maximální hranici zkušební doby 5 let) a v neposlední řadě může soud uložit odsouzenému dosud neuložená omezení a povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Při prodloužení zkušební doby je třeba mít na paměti, že časový úsek, o který se zkušební doba prodlužuje, vždy navazuje

na konec původně stanovené zkušební doby a nepočítá se tedy od právní moci usnesení, na jehož základě k prodloužení došlo. O případném prodloužení zkušební doby je třeba vyrozumět Rejstřík trestů a pokud byl odsouzenému uložen též dohled Probační a mediační služby, je nutné informovat také ji.

Pokud soud do jednoho roku od uplynutí zkušební doby neučiní rozhodnutí o osvědčení či přeměně v trest odnětí svobody, aniž na tom má vinu podmíněně odsouzený, má se za to, že se podmíněně odsouzený osvědčil. V takovém případě se odsouzený osvědčí tzv. ze zákona následujícím dnem po uplynutí roční lhůty po konci zkušební doby. O tomto se učiní ve spise záznam, vyrozumí se Rejstřík trestů a též příslušné státní zastupitelství. Soud, který by však rozhodoval v jiné trestní věci odsouzeného, není tímto záznamem vázán a jeho obsah si posoudí jako předběžnou otázku.³⁸ Soud však může výjimečně rozhodnout o přeměně v trest odnětí svobody i po uplynutí jednorochní lhůty, pokud vyčkává, až nabude právní moci rozhodnutí, na jehož základě je odsouzený uznáván vinným trestným činem spáchaným ve zkušební době podmíněného odsouzení.³⁹ Pokud totiž soud po uplynutí zkušební doby zjistí, že je odsouzený trestně stíhán pro trestný čin spáchaný v jejím průběhu, je jeho povinností počkat na výsledek tohoto trestního řízení, aniž by předtím rozhodl, že se odsouzený osvědčil.

V případě osvědčení odsouzeného na základě usnesení soudu či na základě zákona, se hledí na pachatele, jako by nebyl odsouzen, i zde dochází k zahlazení odsouzení ze zákona.

³⁸ Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., 6. vydání, C.H. Beck, Praha, 2008, str. 2467.

³⁹ Tůmová J.: Problematika trestního vykonávacího řízení z pohledu praxe, in: Trestní právo č. 6/2007, Lexis Nexis CZ, 2007, str. 7-15.

5.3. Výkon podmíněného odsouzení

Výkon podmíněného odsouzení je upraven ustanoveními § 329 až § 330a tr.ř. a § 64 vnitřního a kancelářského řádu pro okresní, krajské a vrchní soudy. O výkonu tohoto trestu rozhoduje soud, který rozhodl v prvním stupni.

Tento soud může sledovat chování odsouzeného jednak sám tak, že si v pravidelných termínech, dle zákona nejpozději jedenkrát za šest měsíců, zjišťuje, zda odsouzený vede řádný život, plní povinnosti a dodržuje omezení, které mu byly uloženy. Jak jsem se však již výše zmínila, v praxi jsou tyto okolnosti zjišťovány spíše jednou ročně.

Pokud je to nutné vzhledem k uloženým omezením či povinnostem, pověří předseda senátu kontrolou chování odsouzeného probačního úředníka, kterému současně zašle opis odsuzujícího rozhodnutí. Probační úředník není oprávněn odsouzenému ukládat jakákoliv další omezení či povinnosti, v rámci prováděné kontroly může pouze sledovat dodržování těch omezení a povinností, které byly uloženy soudem v odsuzujícím rozhodnutí či vyplývají přímo ze zákona. Na základě pověření je probační úředník povinen podávat soudu pravidelné zprávy o chování odsouzeného a jeho osobních poměrech a v případě, že zjistí skutečnosti směřující k nařízení výkonu trestu odnětí svobody, je povinen o tomto ihned informovat soud. Zprávy podává probační úředník v termínech, které mu soud uloží, zpravidla se jedná o lhůtu šesti měsíců.

Na základě dožádání může kontrolu odsouzeného provádět probační úředník činný v obvodu soudu, v jehož obvodu odsouzený bydlí. Dožádání by v takovém případě mělo být adresováno soudu, v jehož obvodu je probační úředník činný a jeho obsahem by měla být žádost o předání všech potřebných dokladů probačnímu úředníkovi a převzetí odpovídající části odpovědnosti za výkon kontroly nad chováním odsouzeného ve zkušební době dožádaným soudem.⁴⁰ Stejně tak by měl probační úředník případné problémy konzultovat s dožádaným soudem, ačkoliv o přeměně podmíněného odsouzení v nepodmíněný trest odnětí svobody je oprávněn

⁴⁰ Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., 6.vydání, C.H. Beck, Praha, 2008, str. 2461.

rozhodnout pouze soud prvního stupně, který podmíněně odsouzení uložil. Pověření probačního úředníka zde na rozdíl od případu, kdy je odsouzenému současně uložen dohled, není obligatorní.

Dalším subjektem, který může být kromě Probační a mediační služby v rámci výkonu podmíněného odsouzení činný, je zájmové sdružení občanů. Zájmové sdružení se může zaručit za nápravu odsouzeného, jemuž byl uložen trest podmíněného odsouzení, a pokud soud takovou záruku přijme, vzniká na jejím základě zájmovému sdružení povinnost výchovně působit na odsouzeného při výkonu trestu, vést jej k řádnému životu a náhradě případné škody (§ 6 odst. 3 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád). Písemná záruka zájmového sdružení by měla obsahovat určité základní náležitosti, kterými jsou zejména označení zájmového sdružení a orgánu, který nabídku záruky činí, zaměření jeho činnosti, hodnocení osoby odsouzeného a způsob, jakým hodlá vliv na odsouzeného realizovat.⁴¹ K přijetí záruky za chování odsouzeného by měl soud přistoupit pouze v případě, že se jedná o pachatele s takovými nedostatky chování, které lze ve spolupráci se zájmovým sdružením odstraňovat. O přijetí záruky za převýchovu odsouzeného nerozhoduje soud usnesením, nýbrž o ni zájmové sdružení pouze neformálně požádá. Záruka zájmového sdružení může být v průběhu zkušební doby odvolána, což nemusí mít nutně za následek nařízení výkonu trestu odnětí svobody.

Účast zájmového sdružení při výkonu podmíněného odsouzení je trestním řádem upravena v § 329 odst. 3, který se obdobně užíje i v rámci výkonu obecně prospěšných prací. Toto ustanovení stanoví, že zájmové sdružení, pokud nabídlo záruku za převýchovu odsouzeného, může být soudem požádáno o výchovné spolupůsobení. Pokud je zájmové sdružení o takové výchovné spolupůsobení požádáno, je soud povinen jej seznámit s podstatnými okolnostmi případu, zejména s délkou zkušební doby a uloženými omezeními a poučit jej o povinnosti oznámit soudu, pokud by odsouzený uložené povinnosti a omezení nedodržel. Možnost výchovného spolupůsobení zájmového sdružení v rámci vykonávacího

⁴¹ Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl I., 6.vydání, C.H.Beck, Praha, 2008, str. 74.

řízení má své uplatnění především u mladistvých odsouzených. V jednotlivých případech je pak využívána zejména s ohledem na povahu trestné činnosti, míru narušení odsouzeného a reálnou možnost zájmového sdružení ovlivnit chování odsouzeného.

Po uplynutí zkušební doby soud ve veřejném zasedání rozhodne, zda se odsouzený osvědčil, a to usnesením, proti kterému je přípustná stížnost s odkladným účinkem. Rozhodnutí o osvědčení však může učinit i předseda senátu se souhlasem státního zástupce, aniž by muselo být nařizováno veřejné zasedání. Takový postup je v praxi mnohem obvyklejší, jelikož je méně časově náročný a jednodušší, protože pokud dá k osvědčení souhlas státní zástupce dle § 330 odst. 4 tr.ř., není proti usnesení o osvědčení přípustná stížnost a může být vydáno i vyšším soudním úředníkem. Spis je tedy po uplynutí zkušební doby a vyžádání opisu rejstříku trestů a potřebných zpráv (o pověsti odsouzeného z místa bydliště, o plnění povinností či dodržování omezení ze strany odsouzeného, o průběhu dohledu) zpravidla zaslán příslušnému státnímu zastupitelství k vyjádření o osvědčení odsouzeného. Veřejné zasedání je pak nařizováno pouze v případě, kdy státní zástupce s osvědčením odsouzeného nesouhlasí nebo pokud ze všech shromážděných podkladů vyplývá, že odsouzený ve zkušební době nevedl řádný život.

O osvědčení je třeba vyrozumět Rejstřík trestů a případně také zájmové sdružení, které převzalo záruku za výchovné spolupůsobení na odsouzeného.

Ve veřejném zasedání soud rozhoduje i o nařízení výkonu podmíněně odloženého trestu či prodloužení zkušební doby a jak jsem se již zmínila, může taková rozhodnutí učinit již v průběhu zkušební doby.

5.4. Sledování chování odsouzeného ve zkušební době

V následující části se podrobněji zastavím u dotazů, které soud činí v pravidelných lhůtách na různé subjekty, a jejichž prostřednictvím se snaží zjistit informace o chování odsouzeného v průběhu zkušební doby. Tyto dotazy představují v případě podmíněného odsouzení hlavní náplň činnosti soudů ve vykonávacím řízení.

Jak jsem již uvedla výše, při podmíněném odsouzení je povinností soudu si v pravidelných lhůtách, které jsou stanoveny ihned po právní moci rozhodnutí, zjišťovat, zda odsouzený vede řádný život či zda dodržuje omezení a plní povinnosti, které mu byly v daném rozhodnutí uloženy.

V praxi si soud nejčastěji vždy jednou za rok (podle měsíce, na který připadá konec zkušební doby) vyžádá opis rejstříku trestů odsouzeného, případně učiní dotaz na poškozeného, zda mu byla uhrazena způsobená škoda. Velmi často tyto dotazy směřují na to, zda odsouzený řádně platí běžné výživné a uhradil výživné dlužné (v případě trestného činu zanedbání povinné výživy dle § 213 tr.zák.). Pokud je odsouzenému současně uložen dohled, požádá soud Probační a mediační službu o zaslání zprávy o průběhu dohledu nad odsouzeným a jeho osobních poměrech. Převážně jsou však tyto zprávy řádně zasílány probačním úředníkem, aniž by musely být soudem vyžadovány, a to zpravidla v šestiměsíčních lhůtách. Pokud dohled probíhá bez jakýchkoli problémů, je možné na základě vzájemné dohody soudu a probačního úředníka stanovit pro zasílání daných zpráv i lhůtu jednoho roku. Součinnost s Probační a mediační službou probíhá dle mých zkušeností v naprosté většině případů bezproblémově a zprávy o průběhu dohledu jsou pracovníky Probační a mediační služby vypracovávány s velkou pečlivostí a poskytují podrobné a kvalitní informace o pachateli.

V případě, že soud zjistí, že odsouzený neplatí výživné, nehradí vzniklou škodu či neplní povinnost dohledu, je odsouzený soudem písemně upozorněn na možnost přeměny podmíněného odsouzení v nepodmíněný trest odnětí svobody. Pokud je zjištěno, že odsouzený spáchal ve zkušební době trestný čin, liší se postup zřejmě nejen mezi jednotlivými soudy, ale též mezi konkrétními soudci. Někteří preferují již v průběhu zkušební doby

okamžité nařízení veřejného zasedání za účelem rozhodnutí, že se trest odložený na zkušební dobu vykoná, jiní k takovému kroku přistupují až po uplynutí celé zkušební doby.

Podle mého názoru by v takových případech mělo být postupováno diferencovaně. Při spáchání trestného činu ve zkušební době bych volila zřejmě přeměnu v nepodmíněný trest odnětí svobody již v průběhu zkušební doby, protože se jedná o vážné porušení podmínek již uloženého trestu. Naopak u náhrady způsobené škody by měla být odsouzenému ponechána možnost jejího zaplacení během celé zkušební doby, přičemž poté by mělo být přistoupeno buď k jejímu prodloužení, pokud odsouzený projeví snahu škodu v dohledné době zaplatit, či k přeměně v trest nepodmíněný, pokud je jeho přístup spíše liknavý. Jelikož je odsouzený povinen nahradit způsobenou škodu „podle svých sil“, je třeba vždy pečlivě zkoumat možnosti a schopnosti odsouzeného z hlediska jeho majetkových, osobních i zdravotních poměrů a to, zda není schopen škodu hradit z důvodů na jeho vůli nezávislých nebo zda se do takové situace dostal zaviněně.

Na tomto místě je rovněž vhodné poznamenat, že u uložené povinnosti nahradit způsobenou škodu je třeba rozlišovat mezi případy, kdy je odsouzenému tato povinnost uložena dle § 59 odst. 2 tr.zák. nebo dle § 228 odst. 1 tr.ř., případně dle § 229 odst. 2 tr.ř. Zatímco splnění povinnosti nahradit dle svých sil způsobenou škodu dle § 59 odst. 2 tr.zák. představuje podmínku následného rozhodnutí o osvědčení odsouzeného ve zkušební době, povinnost uložená dle § 228 odst. 1 tr.ř. či § 229 odst. 2 tr.ř. je exekučním titulem pro případné vymáhání škody dle ustanovení občanského soudního řádu nebo řádu exekučního.⁴²

Na základě vlastních zkušeností však musím uvést, že v poslední době dochází v určitých případech k tomu, že státní zastupitelství odmítá udělit souhlas s osvědčením odsouzeného ve zkušební době i tehdy, pokud odsouzený neuhradil způsobenou škodu, k čemuž byl povinen právě dle § 228 odst. 1 tr.ř. či § 229 odst. 2 tr.ř. Státní zastupitelství tak nesprávně zapomíná oba druhy uložených povinností rozlišovat a soudu nezbyvá nic

⁴² Tůmová J.: Problematika trestního vykonávacího řízení z pohledu praxe, in: Trestní právo č. 6/2007, Lexis Nexis CZ, 2007, str. 7-15.

jiného, než v dané věci nařídit veřejné zasedání.

V souvislosti s povinností nahradit způsobenou škodu a přístupem státního zastupitelství bych dodala, že v některých konkrétních případech považuji požadavky státního zastupitelství za zbytečně přísné. Jedná se zejména o situace, kdy se odsouzený dohodne s poškozenou společností na splátkovém kalendáři a způsobenou škodu ve splátkách skutečně hradí. Osobně považuji takové řešení za dostačující k osvědčení odsouzeného ve zkušební době, v několika případech jsem však byla svědkem toho, že státní zastupitelství se s dohodnutými a řádně placenými splátkami nespokojilo a svůj souhlas s osvědčením odsouzeného neudělilo. I zde muselo být následně nařízeno veřejné zasedání.

Velmi časté jsou v praxi případy, kdy je odsouzenému uložena povinnost během zkušební doby řádně platit běžné výživné a dle svých sil uhradit dlužné výživné. V těchto případech je vhodné činit dotazy na oprávněné častěji než ve lhůtě jednoho roku a pečlivě sledovat, zda odsouzený uloženou povinnost plní, jelikož jsou zde ohroženy zájmy, výchova a výživa převážně nezletilých dětí. Stejně tak by podle mého názoru mělo být rozlišováno, zda odsouzený neuhradil dlužné výživné či zda řádně neplatí běžné výživné.

Pokud se jedná o dlužné výživné, ponechala bych odsouzenému, obdobně jako v případě způsobené škody, možnost úhrady až do konce zkušební doby. Pokud se však jedná o řádné placení běžného výživného měl by soud přistoupit ihned, tedy již během zkušební doby, k nařízení veřejného zasedání, k prodloužení zkušební doby a v krajním případě k přeměně podmíněného odsouzení v nepodmíněný trest odnětí svobody. Důvody tohoto postupu spatřuji především v ohrožených zájmech nezletilých dětí, u kterých nelze odsouvat případné rozhodnutí o prodloužení zkušební doby, případně o přeměně, až na konec celé zkušební doby. Je však třeba dodat, že zejména v těchto případech by mělo být k uložení trestu odnětí svobody přistoupeno až opravdu v krajním případě, protože uvězněním odsouzeného se šance na budoucí řádné placení výživného minimalizuje a navíc zde dochází k přetržení rodinných vazeb,

což může mít velmi negativní dopad i na samotného oprávněného nezletilého.

Bohužel postupy jednotlivých soudců v těchto věcech nejsou jednotné a každý k nim přistupuje svým osobitým způsobem. S jedním z nejlažnějších přístupů k řešení této problematiky, s kterým jsem se zatím setkala, byl případ, kdy odsouzený dlouhodobě neplatil běžné výživné a nikdy neuhradil ani dlužné výživné, přičemž matka nezletilého opakovaně na tuto skutečnost soud upozorňovala. Soudce i přesto, že již v průběhu zkušební doby o této skutečnosti věděl, nejenže nepřistoupil k upozornění odsouzeného, ale v této věci ani nikdy nenařídil veřejné zasedání. Po uplynutí zkušební doby nechal záměrně uplynout také roční lhůtu pro rozhodnutí o přeměně jen z toho důvodu, že se odsouzený zdržoval mimo Českou republiku (avšak v rámci EU) a byl by tak pro soudce špatně dosažitelný. Takový přístup bezpochyby velmi narušuje důvěru veřejnosti ve vymahatelnost práva, jelikož pachatel zůstává vinou samotného soudce nepotrestán.

Uplyne-li odsouzenému zkušební doba, je třeba si kromě opisu rejstříku trestů či zpráv o hrazení způsobené škody nebo placení výživného, vyžádat také zprávy o pověsti odsouzeného z místa bydliště. Pokud se odsouzený ve zkušební době zdržoval na více adresách, je nutné vyžádat si zprávy o pověsti ze všech těchto známých míst. Zprávy o pověsti vypracovávají obecní, případně městské úřady, a místní oddělení Policie České republiky. Z údajů poskytnutých obecními úřady soud zpravidla zjistí, zda odsouzený spáchal ve zkušební době přestupek či jiný správní delikt, a orgány policie soud informují o nepravomocně skončených trestních řízeních vedených proti odsouzenému. V souvislosti s tím je však třeba poznamenat, že jelikož se místní příslušnost policejního orgánu řídí místem spáchání trestného činu a soud se dotazuje toho policejního orgánu, v jehož obvodu má odsouzený bydliště, nemusí být tyto informace vždy úplné.⁴³ Pokud se odsouzený nacházel během zkušební doby určitý čas ve výkonu trestu odnětí svobody, vyžádá si soud i zprávu o chování

⁴³ Tůmová J.: Problematika trestního vykonávacího řízení z pohledu praxe, in: Trestní právo č. 6/2007, Lexis Nexis CZ, 2007, str. 7-15.

odsouzeného od příslušné věznice.

Zprávy o pověsti nejsou a zřejmě ani nemohu být příliš vypovídající. Jednak ze strany soudu nedochází k žádné specifikaci údajů o odsouzeném, například není uváděna délka zkušební doby, trestný čin, pro který byl odsouzený potrestán, ani případná omezení či povinnosti, které byly odsouzenému uloženy. Z těchto důvodů pak obsahem převážné většiny zpráv jsou pouze formální údaje, zda odsouzený v uplynulých letech spáchal nějaký přestupek či trestný čin. Zřídka si policejní orgány nebo orgány obce dají práci s podrobným šetřením v místě bydliště odsouzeného a zprávy o pověsti vyřizují pouhým výpisem z evidence přestupků či trestních řízení. Na základě takových zpráv si soud může jen těžko učinit názor na chování odsouzeného během zkušební doby. Je však pochopitelné, že zejména více vytížené obecní úřady či místní oddělení policie nemají dostatek času či osob k opravdu podrobnému vyhledávání informací o jednotlivých odsouzených.

Výjimkou, kdy nejsou zprávy o pověsti odsouzeného z místa bydliště ihned vyžadovány, jsou případy, kdy je odsouzeným cizinec. V takovém případě si soud nejprve vyžádá zprávu od cizinecké a pohraniční policie, zda má cizinec na území České republiky povolen pobyt, případně na jaké adrese. V kladném případě si poté vyžádá zmíněné zprávy o pověsti, pokud však cizinec pobyt na území České republiky povolen nemá, zprávy vyžadovány nejsou a soud si vyžádá pouze opis rejstříku trestů.

Na základě všech výše zmíněných šetření by měl mít soud dostatek podkladů k následnému rozhodnutí, zda se odsouzený ve zkušební době podmíněného odsouzení osvědčil či zda se trest odložený na zkušební dobu vykoná. Zhodnocení všech dostupných podkladů provádí nejčastěji vyšší soudní úředník, který následně v kladném případě předloží celý spis státnímu zastupitelství k vyjádření o osvědčení nebo v opačném případě předá spis soudci k rozhodnutí o prodloužení zkušební doby či přeměně v trest odnětí svobody.

5.5. Podmíněné odsouzení s dohledem

Podle ustanovení § 60a tr.zák. může soud podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta za současného vyslovení dohledu nad pachatelem. I zde soud kontroluje chování odsouzeného ve zkušební době, ale lze konstatovat, že působení na pachatele je v případě dohledu intenzivnější. Zahrnuje v sobě nejen kontrolu, ale také potřebnou pomoc v rovině psychologické či sociální. Jeho účelem tak není pouze odsouzeného kontrolovat, zda nepáchá další trestnou činnost, ale současně ho i motivovat k řádnému životu a pokusit se o jeho převýchovu. Podle § 330a tr.ř. v takovém případě pověří soud dohledem probačního úředníka, v jehož obvodu má odsouzený bydliště nebo pracoviště, a podle povahy věci požádá o spolupůsobení orgány veřejné správy, zájmová sdružení občanů a další orgány, instituce a osoby.

Dohled je upraven trestním zákoníkem v ustanoveních § 26a a § 26b. Rozumí se jím „pravidelný osobní kontakt pachatele s úředníkem Probační a mediační služby, spolupráce při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona“ (§ 26a zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon). Dohled je uskutečňován probačním úředníkem a jeho účelem je zejména sledování a kontrola chování pachatele tak, aby byla snížena možnost opakovaného páčání trestné činnosti a společnost chráněna před kriminalitou. Velmi důležitým aspektem dohledu je také odborné vedení a pomoc pachateli se snahou přimět ho k řádnému životu.

Zákon ukládá odsouzenému v souvislosti s uloženým dohledem určité povinnosti. Předně je odsouzený povinen plnit probační program (dohledový plán) vypracovaný probačním úředníkem, dostavovat se ve stanovených lhůtách k probačnímu úředníkovi na konzultace, poskytovat mu informace o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených omezení či plnění povinností a odsouzený je též povinen umožnit probačnímu úředníkovi vstup do obydlí. Zmíněný dohledový plán by měl být vypracován ve spolupráci s odsouzeným tak, aby co nejvíce zohlednil jeho současnou životní situaci i důvody, které ho vedly ke spáchání dané trestné

činnosti, a zdůraznit tak individuální přístup probačního úředníka ke konkrétnímu pachateli.

Probační úředník má naproti tomu povinnost bezodkladně informovat soud, pokud pachatel poruší podmínky dohledu nebo pokud zjistí, že pachatel nedodržuje uložená omezení či povinnosti.

Důležitou povinností probačního úředníka je také nejméně jednou za šest měsíců vypracovat zprávu o průběhu dohledu nad odsouzeným a poměrech odsouzeného. V této zprávě probační úředník neinformuje soud pouze o uložených omezeních či povinnostech, ale uvádí v ní také podrobné informace o osobních a rodinných poměrech odsouzeného. Zpráva o průběhu dohledu se zpravidla skládá z následujících částí: aktuální situace klienta, zaměstnání a finanční situace, spolupráce klienta s probačním úředníkem, plnění povinností ve zkušební době a hodnocení průběhu dohledu.

V rámci popisu aktuální situace klienta jsou uvedeny zejména jeho rodinné a bytové poměry, v další části zprávy je pak specifikováno zaměstnání spolu s uvedením výše mzdy či dalších příjmů. Probační úředník dále uvede termíny, v kterých proběhly jednotlivé konzultace s klientem, případně na které schůzky se odsouzený nedostavil, ačkoli na ně byl pozván. Nejdůležitější část pak tvoří informace o plnění povinností uložených odsouzenému. Probační úředník zde nejčastěji spolu s doložením příslušných dokumentů dokládá úhradu způsobené škody či placení výživného odsouzeným, případně také zaplacení vyměřených nákladů trestního řízení. Pokud odsouzený výše uvedené povinnosti neplní, uvede probační úředník, zda klient projevil alespoň určitou snahu o jejich splnění či jiné důvody pasivního přístupu odsouzeného, jsou-li mu známy. Závěrem pak probační úředník zhodnotí dosavadní průběh dohledu nad odsouzeným a uvede, do jaké míry se s ním podařilo navázat spoluprací. Pokud se klienta nedaří kontaktovat, požádá zpravidla probační úředník soud o součinnost či v případě dlouhodobého neplnění dohledu o předložení spisu soudci za účelem zvážení dalšího postupu.

Pokud je uloženo podmíněné odsouzení s dohledem zašle soud

Probační a mediační službě pověření k výkonu dohledu spolu s obžalobou, pravomocným rozhodnutím a opisem rejstříku trestů. Soud současně Probační a mediační službě sdělí konec zkušební doby a také případná omezení a povinnosti, která byla daným rozhodnutím uložena.

5.6. Úloha PMS v rámci výkonu podmíněného odsouzení

Z výše uvedeného je zřejmé, že Probační a mediační služba sehrává důležitou roli nejen, pokud jde o výkon trestu obecně prospěšných prací, nýbrž také při výkonu dohledu, který je odsouzenému uložen spolu s podmíněným odsouzením.

Organizace a činnost Probační a mediační služby je podrobně upravena zákonem č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. V souvislosti s výkonem dohledu § 2 odst. 1 zák. č. 257/2000 Sb. stanoví, že probací se rozumí „organizování a vykonávání dohledu nad odsouzeným, kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení...individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“

Úkolem Probační a mediační služby je tedy mimo jiné vytváření předpokladů pro uložení a výkon trestů nespojených s odnětím svobody. Za tímto účelem pak Probační a mediační služba poskytuje odsouzenému pomoc a odborné vedení, sleduje a kontroluje jeho chování, a to i ve spolupráci s rodinným a sociálním prostředím, ve kterém odsouzený žije a pracuje, s cílem, aby v budoucnu vedl řádný život (§ 4 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě).

Vlastní činnost Probační a mediační služby pak spočívá zejména v obstarávání podkladů k osobě odsouzeného, jeho rodinnému a sociálnímu zázemí a ve vykonávání dohledu nad jeho chováním v případě uložení dohledu, sledování jeho chování v průběhu zkušební doby, ale také v kontrole výkonu dalších trestů, které nejsou spojeny s odnětím svobody, včetně trestu obecně prospěšných prací, o čemž již bylo pojednáno výše. Zmíněné úkony v rámci své působnosti vykonává Probační a mediační

služba na pokyn orgánů činných v trestním řízení.

Probační a mediační služba je velmi potřebnou institucí, která může svou roli sehrát především v souvislosti s výchovnou funkcí trestu, jelikož její pracovníci nevykonávají nad odsouzeným pouze dohled, ale také mu poskytují potřebnou pomoc. Vedle stránky represivní se zde prosazuje také důležitá složka podpůrná a preventivní. Vzhledem k tomu, že se nejedná o orgán činný v trestním řízení, může si získat větší důvěru odsouzeného a navázat s ním lepší kontakt. Je však třeba mít na zřeteli, že je nutné zabezpečit její dostatečné personální vybavení, aby mohla být spolupráce s odsouzeným prováděna kvalitním způsobem a nikoli pouze formálně. Pokud se jedná o spolupráci Probační a mediační služby se soudy v rámci výkonu alternativních trestů, lze říci, že tato spolupráce probíhá bezproblémově a probační úředníci poskytují soudu potřebné informace a podklady o odsouzeném i probíhajícím výkonu trestu.

5.7. Trestní opatření podmíněného odsouzení dle zák. č. 218/2003 Sb.

Při podmíněném odsouzení či podmíněném odsouzení s dohledem, které je ukládáno mladistvému, soud pro mládež stanoví zkušební dobu od jednoho do tří let. Současně může po dobu trvání zkušební doby uložit výchovná opatření. Při případném prodloužení zkušební doby nesmí být překročena horní hranice pěti let (§ 33 zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže).

Domnívám se, že v případě mladistvých odsouzených by mělo být preferováno spíše podmíněné odsouzení doplněné dohledem, aby byla zajištěna větší kontrola chování a posílena výchovná úloha Probační a mediační služby. Konzultace mladistvého pachatele s nezávislou třetí osobou, kterou probační úředník bezpochyby je, může pomoci odsouzenému uvědomit si následky svého jednání mnohdy lépe než výtky činěné ze strany rodičů.

5.8. Úprava účinná od 1.1.2010

V zákoně č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, který by měl nabýt účinnosti ke dni 1.1.2010, je oproti stávající úpravě zásadní změna v tom, že bude možné podmíněně odložit trest odnětí svobody nepřevyšující tři léta, aniž by byl současně vyslovován dohled. V případě podmíněného odsouzení s dohledem hranice trestu tří let zůstává nezměněna, přičemž dohled bude uložen v případě, že je během zkušební doby nutné „zvýšeně sledovat a kontrolovat chování pachatele a poskytnout mu potřebnou péči a pomoc ve zkušební době“ (§ 84 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

Znamená to tedy, že dojde k rozšíření případů, ve kterých bude moci být uloženo podmíněné odsouzení, aniž by byl zároveň ukládán dohled. Takovou úpravu nepovažuji za úplně nejlepší řešení, protože přeci jen u podmíněně odložených delších trestů, je podle mého názoru jejich doplnění dohledem vhodné.

5.9. Shrnutí

Podmíněné odsouzení představuje v současné době nejčastěji ukládaný trest a ve vykonávacím řízení patří mezi nejméně problematické alternativní tresty, protože povinností soudu je pouze v průběhu zkušební doby sledovat chování odsouzeného, případně jej upozornit na zjištěné nedostatky.

Lze říci, že také pro samotného odsouzeného má podmíněné odsouzení ze všech alternativních trestů nejméně nepříznivé následky, protože zejména pokud je uloženo ve své nejjednodušší podobě, nemění tento trest nijak výrazně dosavadní způsob života odsouzeného, ten je motivován vést řádný život pouze pod hrozbou možného výkonu podmíněně odloženého trestu.

Méně pozitivním zůstává fakt, že je tento trest pouze zřídka kdy doplňován přiměřenými omezeními či povinnostmi nebo dohledem, lhůty pro dotazy týkající se plnění povinností jsou automaticky stanovovány v jednorozhodných intervalech bez přihlídnutí ke konkrétním okolnostem daného případu a sjednocen není ani přístup soudců k řešení obdobných

situací, které se v průběhu výkonu tohoto trestu vyskytují. Zlepšit by se zajisté měla také úroveň zpráv o pověsti odsouzeného vypracovávaných obecními úřady a policejními orgány, což však závisí i na zkvalitnění spolupráce ze strany soudů.

Naopak za velmi užitečnou považuji úlohu Probační a mediační služby, jejíž zprávy nejenže velmi pomáhají soudu učinit si názor na chování odsouzeného ve zkušební době, ale její odborná pomoc je také v zájmu samotného odsouzeného.

Lze tedy shrnout, že alternativní trest podmíněného odsouzení a podmíněného odsouzení s dohledem má i přes své některé výše zmíněné nedostatky své významné místo v současném systému trestů zajisté zabezpečeno.

6. Peněžítý trest

6.1. Podmínky uložení peněžitého trestu

Dalším alternativním trestem, který je možno uložit na základě současné právní úpravy, je peněžítý trest. Tento druh alternativního trestu není však českými soudy příliš často ukládán, a to ani např. v případě hospodářských trestných činů. V posledních letech představuje tento trest přibližně 4-5 % uložených trestů.⁴⁴ Zajímavým faktem zůstává, že taková čísla jsou v evropských poměrech velmi výjimečným jevem. V ostatních evropských zemích totiž peněžítý trest představuje jednu z nejrozšířenějších alternativ k trestu odnětí svobody. V Německu je ukládán přibližně 80 % odsouzených, ve Finsku se jedná o 50 % a Švýcarsku o 30 %.⁴⁵

Podmínky pro uložení peněžitého trestu jsou upraveny v ustanoveních § 53 a § 54 tr.zák. Tento trest lze předně uložit pachateli, který úmyslnou trestnou činností získal nebo se snažil získat majetkový prospěch. Dále pak může soud přistoupit k uložení tohoto trestu, pokud je výslovně uveden ve zvláštní části trestního zákona nebo je ukládán za trestný čin, u něhož horní hranice trestní sazby odnětí nepřevyšuje tři léta, a vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele trest odnětí svobody současně neukládá. Podle ustanovení § 53 odst. 3 tr.zák. soud může peněžítý trest uložit jako samostatný při současném splnění dvou podmínek - pokud je to vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele dostačující a uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba. Peněžítý trest nelze uložit vedle propadnutí majetku.

Peněžítý trest může být uložen v rozmezí od 2.000,- Kč do 5.000.000,- Kč, zároveň může být již v rozhodnutí soudem stanoveno, že bude zaplacen v přiměřených měsíčních splátkách. Při výměře peněžitého trestu přihlíží soud zejména k osobním a majetkovým poměrům pachatele,

⁴⁴ Novotný O. a kol.: Trestní právo hmotné, I. Obecná část, 5. vydání., ASPI Publishing, Praha, 2007, str. 368.

⁴⁵ Vanduchová M.: Peněžítý trest- praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody? In Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, Vanduchová M., Gřivna T., ASPI Publishing, Praha, 2008, str. 421 – 432.

příčemž pokud soud v takovém případě zjistí, že by peněžitý trest byl nedobytný, tak tento trest vůbec neuloží. Tuto podmínku zároveň považují za jeden z důvodů, proč soudy nepřistupují k uložení tohoto trestu příliš často. Většinou jsou totiž odsouzení lidmi nemajetnými a nezaměstnanými, u nichž by byl peněžitý trest zjevně nedobytný.

Jelikož se jedná o jeden z alternativních trestů, soud při jeho ukládání zároveň stanoví náhradní trest odnětí svobody pro případ, že by peněžitý trest nebyl ve stanovené lhůtě vykonán. Náhradní trest odnětí svobody může být uložen nejvýše na dvě léta, spolu s uloženým trestem odnětí svobody však nesmí přesahovat horní hranici trestní sazby. Výjimkou, kdy není stanoven náhradní trest odnětí svobody, představuje případ, kdy je rozsudkem uložen peněžitý trest jako trest souhrnný ve stejné výši jako ve zrušeném rozhodnutí a tento peněžitý byl již odsouzeným zaplacen.

Pokud je peněžitý trest zaplacen či bylo pravomocně rozhodnuto o jeho upuštění a pachatel byl odsouzen za trestný čin spáchaný z nedbalosti, hledí se na pachatele jako by nebyl odsouzen.

Se zcela nevhodně uloženým peněžitým trestem jsem se setkala v případě, kdy byl tento trest uložen pachateli pro trestný čin zanedbání povinné výživy dle § 213 tr.zák. a současně byla pachateli v rámci podmíněného odsouzení uložena povinnost řádně platit běžné výživné a dle svých sil zaplatit dlužné výživné. Podle mého názoru je takový postup neúčelný, jelikož pokud pachatel dluží již určitou částku na výživném, mělo by být prioritní její vymožení a nikoli pachateli ještě navíc ukládat zaplacení peněžitého trestu, čímž by mohla být ohrožena výživa nezletilého dítěte. Soudce by si měl vždy před tím, než přistoupí k uložení peněžitého trestu, zjistit, zda a v jakém rozsahu má pachatel zákonnou vyživovací povinnost či povinnost nahradit způsobenou škodu a případně tento trest vůbec neuložit, aby jeho výkonem nebylo zmařeno plnění výše zmíněných povinností, které mají před peněžitým trestem přednost.

6.2. Výkon peněžitého trestu

Výkon peněžitého trestu je v trestním řádu upraven v § 341 až § 344 a vnitřním a kancelářským řádem pro okresní, krajské a vrchní soudy v § 75. Ustanovení § 341 tr.ř. upravuje postup předsedy senátu bezprostředně poté, co se rozhodnutí, jímž byl peněžitý trest uložen, stane vykonatelným. V takovém případě je úkolem předsedy senátu vyzvat odsouzeného k jeho zaplacení do 15-ti dnů od obdržení výzvy. Současně je pak třeba odsouzeného upozornit, že v případě nezaplacení peněžitého trestu bude nařízen výkon náhradního trestu odnětí svobody. Výše popsany postup je pak dále konkretizován v § 75 vnitřního a kancelářského řádu pro okresní, krajské a vrchní soudy, podle kterého se k výzvě, která má formu opatření, připojí též poštovní poukázka. Vyzvat odsouzeného k zaplacení peněžitého trestu nemusí pouze předseda senátu, ale též vyšší soudní úředník, soudní tajemník či justiční čekatel, což je v praxi víceméně obvyklý postup. Jestliže však odsouzený podal žádost o odklad peněžitého trestu či splátky, je namíste nejdříve o takové žádosti rozhodnout a až poté odsouzeného vyzvat k zaplacení dle § 341 tr.ř.

V soudní praxi je odsouzený vyzván vyšším soudním úředníkem k zaplacení peněžitého trestu nejčastěji několik dní (přibližně jeden týden) poté, co odsuzující rozhodnutí nabude právní moci, a pokud je výzva odsouzenému řádně doručena, je po jednom měsíci učiněn dotaz na účtárnu soudu, zda byl peněžitý zaplacen. V kladném případě je o této skutečnosti vyrozuměn Rejstřík trestů, přičemž za den zaplacení peněžitého trestu je považován den, kdy odsouzený poukázal danou částku na poště.⁴⁶ Pokud však odsouzený peněžitý trest nezaplatil, ačkoli výzvu převzal, je spis předložen soudci k nařízení náhradního trestu odnětí svobody. I v tomto případě je o nařízení náhradního trestu zaslána zpráva Rejstříku trestů.

Doručování výzvy k uhrazení peněžitého trestu do 15-ti dnů od jejího obdržení spolu se složenkou odsouzenému činí v praxi mnohdy nemalé problémy, jelikož pokud se doručení nezdaří, je zastáván názor, že je třeba jej neustále opakovat. Soud má sice v takovém případě několik

⁴⁶ Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., 6.vydání, C.H. Beck, Praha, 2008, str. 2507.

možností, jak zjistit aktuální adresu odsouzeného, mnohdy se však efektivní neukáže být ani jedna z nich.

Prvním krokem při pátrání po pobytu odsouzeného je vyžádání si informace z centrální evidence vězňů a výpisu z centrální evidence obyvatel, která nabízí informace o trvalém bydlišti odsouzeného i o jeho příbuzných. Velmi rozšířenými jsou však případy, kdy odsouzení uvádějí jako své trvalé bydliště adresu obecního úřadu, v takové situaci je pak velmi obtížné vyhledat jejich skutečnou adresu. Poté nezbývá než se obracet se žádostmi na samotné obecní úřady, úřady práce či správy sociálního zabezpečení o sdělení kontaktní adresy odsouzeného. Tyto však potřebnými údaji disponují pouze zřídka.

Podle mého názoru bylo velmi efektivní doručování prostřednictvím orgánů policie, které byly alespoň schopny zjistit bližší informace o pobytu odsouzeného, ať už pátráním v místě jeho údajného bydliště či prostřednictvím jeho příbuzných. Od 1. ledna 2009 však z důvodu novely § 62 tr.ř. policejní orgány odmítají doručovat soudní písemnosti, pokud nebyly vyčerpány nejprve všechny ostatní možnosti, tedy pokud nebylo nejprve doručováno prostřednictvím pošty, soudní doručovatelky, justiční strážě či orgánu obce.

Z vlastní praxe vnímám jako problém fakt, že soudní doručovatelé a justiční stráž doručují písemnosti pouze na území Prahy. Jinde je pak třeba žádat orgány obce, které však často nedisponují pracovními silami, které by doručování soudních písemností prováděly. Poslední možností, kterou má soud k dispozici, je požádání Policie České republiky o vypátrání pobytu odsouzeného, čímž je v podstatě obcházeno ustanovení, na jehož základě policejní orgány odmítají zásilky doručovat. I ze shora uvedených důvodů pak dochází k tomu, že nelze nařídit náhradní trest odnětí svobody a peněžitý trest zůstává nezaplacen.

Od 1.7.2009 by měla nabýt účinnosti novela trestního řádu provedená zákonem č. 301/2008 Sb., o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů, která mění § 62 tr.ř. týkající se právě

doručování. Na základě této nové úpravy bude mít přednost doručování do datové schránky, které bude provádět orgán činný v trestním řízení.

6.3. Odklad peněžitého trestu a povolení jeho splátek

Pokud odsouzený podá žádost o odklad či splátky peněžitého trestu, je třeba o této žádosti rozhodnout, a to i v případě, že by taková žádost měla být zamítnuta. Tento postup upravuje ustanovení § 342 tr.ř., který se užíje vždy na rozhodování soudu na základě žádosti a nikoli z úřední povinnosti. Soud však může již v odsuzujícím rozhodnutí stanovit, že peněžitý trest bude zaplacen v přiměřených měsíčních splátkách, a to na základě § 53 a § 54 tr. zák.

Pokud byly splátky peněžitého trestu povoleny již v odsuzujícím rozhodnutí, měly by být splaceny do doby, do které tyto splátky vycházejí (např. v případě uložení peněžitého trestu ve výši 10.000,- Kč a měsíčních splátek ve výši 1.000,- Kč musí být peněžitý trest zaplacen do 10-ti měsíců od obdržení výzvy k zaplacení). O případné přeměně v trest odnětí svobody může soud rozhodnout až po uplynutí splatnosti všech splátek. Neplatí zde tedy lhůta jednoho roku stanovená pro zaplacení peněžitého trestu, jako je tomu v případě splátek na žádost odsouzeného.

Pokud soud nerozhodne o splátkách již v rozhodnutí, na jehož základě byl peněžitý trest uložen, může tak učinit na žádost odsouzeného usnesením, proti kterému není stížnost přípustná. Stejným způsobem může soud na žádost rozhodnout i o povolení odkladu výkonu peněžitého trestu.

Odložit výkon peněžitého trestu či povolit jeho splácení může předseda senátu pouze z důležitých důvodů. Těmi se rozumí takové změny osobní či rodinné povahy, ke kterým zpravidla došlo po vyhlášení odsuzujícího rozsudku a které výrazně snižují schopnost odsouzeného zaplatit peněžitý trest.⁴⁷ Za důležité důvody však samozřejmě nelze považovat ty změny, které jsou výsledkem snahy odsouzeného vyhnout se tak výkonu peněžitého trestu.

⁴⁷ Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., C.H. Beck, Praha, 2008, str. 2502.

Odklad peněžitého trestu je upraven v § 342 odst. 1 písm. a) tr.ř., který stanoví, že odložit výkon peněžitého trestu lze nejvýše na dobu tří měsíců od právní moci rozsudku. Doba, na kterou lze výkon peněžitého trestu odložit, může být i opakovaně prodloužena, nesmí být však překročena maximální doba tří měsíců.

Splácení peněžitého trestu je upraveno v § 342 odst. 1 písm. b) tr.ř., podle něhož je nutné výši splátek a lhůty stanovit tak, aby celý peněžitý trest byl zaplacen nejpozději do 1 roku od právní moci rozsudku. I tato lhůta je stejně jako v případě lhůty tří měsíců pro odklad výkonu peněžitého trestu nepřekročitelná, zároveň však nemusí být v konkrétním případě zcela vyčerpána. Znamená to tedy, že pokud jsou odsouzenému povoleny splátky na základě jeho žádosti, je mu opět zaslána výzva k zaplacení peněžitého trestu s příslušným počtem složenek s tím, že je odsouzený povinen uhradit celý peněžitý trest do doby stanovené usnesením. I zde může dojít k přeměně peněžitého trestu v trest odnětí svobody až po uplynutí splatnosti všech splátek. Soud by však měl průběžně odsouzeného upozorňovat na povinnost peněžitý trest zaplatit.

Jakmile je odklad či splácení peněžitého trestu povoleno, je třeba odsouzeného poučit o důvodech jejich odvolání. Dle § 342 odst. 2 tr.ř. může totiž předseda senátu odklad či splácení odvolat v případě, že pominou důvody, na jejichž základě byl peněžitý trest odložen či v případě, že odsouzený bez vážného důvodu nedodrží splátky.

Pokud odsouzený požádá o odklad či splácení peněžitého trestu a současně jsou splněny podmínky pro postup dle § 344 tr.ř., tedy pro upuštění od výkonu peněžitého trestu či pro nařízení náhradního trestu odnětí svobody, pak má toto ustanovení přednost.

6.4. Upuštění od výkonu peněžitého trestu

V obou případech, tedy při upuštění od výkonu peněžitého trestu i nařízení náhradního trestu odnětí svobody, se jedná o taková rozhodnutí soudu, kterými se výkon peněžitého trestu ukončuje.

K upuštění od výkonu peněžitého trestu soud přistoupí ve dvou případech. Jednak za situace, že se odsouzený nezávisle na své vůli stane dlouhodobě neschopným tento trest zaplatit, což znamená, že dojde k zásadní změně majetkových poměrů odsouzeného například v důsledku živelní pohromy, majetkového trestného činu či závažné nevyléčitelné choroby, v jejímž důsledku se odsouzený stane trvale práce neschopným.⁴⁸ Vždy se však musí jednat o okolnosti, ke kterým dojde nezávisle na vůli odsouzeného. Za takové okolnosti nelze považovat zhoršení jeho majetkových poměrů např. v důsledku výkonu trestu odnětí svobody.

Druhým důvodem pro upuštění od výkonu peněžitého trestu je skutečnost, že by výkonem trestu byla vážně ohrožena výživa nebo výchova osoby, o jejíž výživu nebo výchovu je odsouzený podle zákona povinen pečovat. Nejedná se tedy o ostatní osoby, ke kterým odsouzený nemá danou zákonnou povinnost, byť by se jednalo o osoby jemu blízké.

Lze konstatovat, že základní rozdíl mezi postupem podle § 342 odst. 1 tr.zák. a § 344 odst. 1 tr.zák., tj. mezi odkladem a upuštěním, spočívá především v intenzitě a přechodnosti či trvalosti příčin, které k takovému rozhodnutí vedou. Na základě rozhodnutí o upuštění od výkonu peněžitého trestu dojde ke konečnému zastavení všech úkonů, které směřují k jeho výkonu. Upustit může soud nejen od celého peněžitého trestu, ale také od jeho části. Formou tohoto rozhodnutí je usnesení, proti němuž je přípustná stížnost s odkladným účinkem.

Z vlastních zkušeností mohu uvést, že peněžitý trest je ukládán opravdu velmi výjimečně, a pokud k jeho uložení dojde, je z výše jmenovaných institutů rozšířenější pouze povolování splátek, zatímco ostatní (odkad, upuštění) jsou využívány skutečně zřídka. To však neplatí o

⁴⁸ Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., C.H. Beck, Praha, 2008, str. 2505.

dalším z důležitých možných kroků v rámci výkonu peněžitého trestu, kterým je nařízení náhradního trestu, o čemž bude pojednáno níže.

6.5. Nařízení náhradního trestu odnětí svobody

Postup podle § 344 odst. 2 tr.ř. přichází na řadu v případě, kdy peněžitý trest nebyl zaplacen a nepřichází v úvahu ani rozhodnutí o odkladu ani upuštění od výkonu trestu. V takovém případě soud usnesením nařídí výkon náhradního trestu odnětí svobody nebo jeho poměrné části a současně rozhodne o způsobu výkonu trestu. Poté, co se rozhodnutí o nařízení výkonu náhradního trestu stane pravomocným, již nelze rozhodovat o dalším postupu při výkonu peněžitého trestu a soud již může činit pouze úkony, které směřují k výkonu trestu odnětí svobody.

Výkon náhradního trestu odnětí svobody však nemůže být nařízen v případě nedobytnosti peněžitého trestu. Pokud by byl peněžitý trest nedobytným ještě předtím, než by soud případně rozhodl o jeho uložení, neměl by ho dle § 54 odst. 1 tr.zák. vůbec uložit a pokud se peněžitý trest stane nedobytným až po právní moci rozsudku, je pak namístě rozhodnout o upuštění od jeho výkonu.⁴⁹

Na základě novely provedené zákonem č. 152/1995 Sb., účinné od 1.9.1995, byla zrušena jedna z podmínek nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody, jelikož nadále již není podstatná skutečnost, že by vymáhání peněžitého trestu nevedlo k výsledku. Do 31.8.1995 platila taková právní úprava, která stanovila, že pokud nebude peněžitý trest zaplacen ve lhůtě 15-ti dnů od obdržení výzvy k zaplacení, bude tento trest vymáhán.

O bezvýslednost vymáhání zaplacení tohoto trestu se jednalo zejména v případech, kdy odsouzený dlouhodobě nepracoval, tudíž nebylo možné provádět srážky z jeho odměny.⁵⁰ Skutečnost, že vymáhání peněžitého trestu bylo bezvýsledné, však ještě sama o sobě nemohla být považována za důvod k nařízení výkonu náhradního trestu.

⁴⁹ Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., C.H. Beck, Praha, 2008, str. 2505.

⁵⁰ Rozhodnutí KS v Českých Budějovicích ze dne 24.1.1996, sp.zn. 3 To 34/96.

K nařízení náhradního trestu odnětí svobody byla totiž zapotřebí ještě obava, že by v opačném případě byl výkon peněžitého trestu zmařen. Zmařením výkonu peněžitého trestu byla myšlena například situace, kdy se odsouzený zbavoval majetku nebo svůj majetek ukrýval, záměrně bez vážného důvodu jednal tak, aby majetek nenabýval – nepracoval či často měnil zaměstnání, případně se chystal natrvalo vycestovat do zahraničí.⁵¹ Před rozhodnutím o nařízení náhradního trestu musel tedy soud pečlivě zkoumat, zda bezvýslednost vymáhání peněžitého trestu je zaviněná či nikoli. Odsouzenému se tak často dařilo prodlužovat či bránit výkonu peněžitého trestu, aniž by bylo možné dokázat, že jej maří. To vedlo k méně častému ukládání peněžitého trestu jako trestu alternativního a nárůstu nezaplacených pohledávek. Takový výkon trestu byl pochopitelně značně neefektivní.

Novelou provedenou zákonem č. 152/1995 Sb. bylo proto tedy vymáhání peněžitého trestu zrušeno a od 1.9.1995 je náhradní trest odnětí svobody stanoven pro případ, že nebude peněžitý trest ve stanovené lhůtě vykonán a nikoli pro případ, že by jeho výkon mohl být zmařen. Taková úprava je podle mého názoru mnohem vhodnější, jelikož více motivuje odsouzeného, aby peněžitý trest včas zaplatil a nedošlo tak k nařízení náhradního trestu odnětí svobody. Bohužel trestní řád počítá od 1.1.2010 s novou právní úpravou, která se v podstatě vrací k úpravě účinné před 1.9.1995, když nové znění § 341 tr.ř. opět stanoví, že pokud nebude peněžitý trest zaplacen, bude vymáhán. § 343 tr.ř. pak pamatuje na nárok poškozeného tak, že peněžitý trest bude moci být vymáhán, jen pokud tím nebude zmařeno uspokojení přiznaného nároku poškozeného na náhradu škody. Dle nového § 344 odst. 2 tr.ř. bude náhradní trest odnětí svobody nařízen pouze v případě, bude-li zjevné, že by výkon peněžitého trestu mohl být zmařen.

V praxi jsou časté případy, kdy sice dojde k nařízení náhradního trestu odnětí svobody, ale odsouzený na základě tohoto rozhodnutí peněžitý trest ihned zaplatí a odvrátí tím tak svůj nástup do věznice. Takový postup

⁵¹ Rozhodnutí KS v Českých Budějovicích ze dne 24.1.1996, sp.zn. 3 To 34/96.

však podle mého názoru zbytečně zatěžuje soudy ve vykonávacím řízení a je mnohdy i v rozporu s účelem tohoto trestu, protože daná finanční částka je často zaplacená některým z příbuzných odsouzeného.

V ustanovení § 344 odst. 3 tr.ř. je upravena velmi důležitá možnost odsouzeného kdykoliv odvrátit výkon náhradního trestu nebo jeho poměrné části tím, že peněžitý trest či jeho poměrnou část zaplatí. Odvrátit výkon náhradního trestu může odsouzený kdykoliv, tedy i poté, co nastoupí do výkonu trestu odnětí svobody. Pokud odsouzený zaplatí část peněžitého trestu poté, co již byl výkon náhradního trestu nařízen, nemá to vliv na právní moc či vykonatelnost daného rozhodnutí o nařízení výkonu náhradního trestu, soud však musí usnesením rozhodnout o tom, jak velkou část náhradního trestu má odsouzený vykonat.⁵² Proti tomuto usnesení je přípustná stížnost, která má odkladný účinek.

Institutu náhradního trestu odnětí svobody za nezaplacený peněžitý trest se ve svém rozhodnutí ze dne 29.5.1999, sp.zn. 11 To 86/99 věnoval také Vrchní soud v Praze. Vrchní soud v tomto svém rozhodnutí zdůrazňuje, že odsouzený může odvrátit výkon náhradního trestu odnětí svobody zaplacením peněžitého trestu kdykoliv, i poté, co již nastoupil samotný výkon trestu odnětí svobody. Důvodem této možnosti je skutečnost, že institut náhradního trestu odnětí svobody slouží k tomu, aby motivoval odsouzeného k zaplacení uloženého peněžitého trestu. Pokud byl tedy peněžitý trest zaplacen, případně i po skutečném nástupu výkonu trestu odnětí svobody, je tento účel splněn, a proto již není třeba trvat na výkonu celého trestu odnětí svobody. Odsouzený může stejným způsobem odvrátit i pouze část nařízeného a dosud nevykonaného náhradního trestu odnětí svobody, a to zaplacením poměrné části peněžitého trestu.

V praxi je však takový postup komplikovaný zejména vzhledem k nutnosti přepočítávání doby, kterou má odsouzený ještě strávit ve výkonu trestu a jakou část zaplacením určité finanční částky již odvrátil, a nutnosti co nejrychlejšího vyřízení dané věci, aby nedošlo k situaci, že odsouzený stráví ve vězení delší dobu, než má. To vše vyžaduje skutečně rychlou

⁵² Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., 6.vydání, C.H. Beck, Praha, 2008, str. 2506.

spolupráci soudu, státního zastupitelství a věznice, což není vždy úplně jednoduché.

Problémem stanovení náhradního trestu odnětí svobody se zabývala i gremiální porada trestního úseku Městského soudu v Praze, která se konala dne 26.9.2007.⁵³ Hlavní otázkou bylo, zda v případě odsuzujícího rozsudku soudu I. stupně, jímž byl stanoven peněžitý trest, aniž by byl dle § 54 odst. 3 tr.zák. stanoven náhradní trest, může z podnětu odvolání podaného obžalovaným odstranit tuto vadu odvolací soud tím, že náhradní trest sám stanoví. Gremiální porada nejprve dospěla k závěru, že daný rozsudek musí být vrácen soudu I. stupně s tím, aby doplnil chybějící výrok dle § 259 odst. 2 tr.ř. Tento závěr však nakonec neobstál a soudci se přiklonili k tomu, že takový postup by byl v rozporu se zásadou zákazu reformace in peius, proto tedy odvolací soud nemůže tuto vadu zhojit a sám takový náhradní trest stanovit.

6.6. Peněžitě opatření dle zák. č. 218/2003 Sb.

Peněžitě opatření může být uloženo i mladistvému, a to na základě zákona č. 218/2003 Sb., ve výměře od 1.000,- Kč do 500.000,- Kč v případě, že je mladistvý výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry uložení takového trestního opatření umožňují (§ 27 až § 30 zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže). Podle mého názoru není peněžitě trestní opatření příliš vhodným trestem pro mladistvé pachatele. Myslím, že v jejich případech jsou vhodnější trestní opatření, v rámci jejichž výkonu lze na mladistvého především výchovně působit. Proto považuji za vhodnější trestní opatření zejména obecně prospěšné práce či podmíněné odsouzení s dohledem, přičemž za vhodné považuji i různé formy spolupráce se zájmovými sdruženími.

Odchytkou od úpravy v trestním zákoně je možnost uložení peněžitě opatření formou denní sazby s přihlédnutím k dennímu výdělku. Výše těchto denních sazeb se může pohybovat v rozmezí od 100,- Kč do 1.000,- Kč na den, přičemž celková doba může být stanovena od 5 do 500

⁵³ Intranet Městského soudu v Praze.

dní. Soud pro mládež současně stanoví celkovou výši peněžitého opatření a způsob jeho splácení. Se systémem denních sazeb počítá zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, i v případě dospělých odsouzených. O této plánované změně bude pojednáno níže.

Pro případ, že by peněžité opatření nebylo vykonáno, stanoví soud pro mládež náhradní trest odnětí svobody až na jeden rok. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže počítá také s možností po pravomocném uložení peněžitého opatření rozhodnout o jeho nahrazení tím, že odsouzený vykoná obecně prospěšnou činnost v rámci probačního programu pro tento účel zřízeného. Takový postup považují za vhodnější než nařizovat náhradní trest odnětí svobody, který by mohl na mladistvém odsouzeném zanechat zbytečně trvale nepříznivé následky.

Peněžité opatření může být také na rozdíl od peněžitého trestu podmíněně odloženo, přičemž soud pro mládež v takovém případě stanoví zkušební dobu až na tři léta. Zákon uvádí dva důvody odkladu výkonu peněžitého opatření. Prvním z nich je skutečnost, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu, a to vzhledem k přihlídnutí k osobě odsouzeného, jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje. Druhým důvodem je pak přijetí záruky za nápravu mladistvého, jestliže lze mít důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu.

6.7. Úprava účinná od 1.1.2010

Podstatnou změnu právní úpravy peněžitého trestu přinese nový trestní zákoník. Ten počítá s tím, že peněžitý trest bude nově ukládán v denních sazbách v rozmezí mezi 20 a 730. Denní sazba pak bude činit nejméně 100,- Kč a nejvíce 50.000,- Kč (§ 67 až § 69 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník).

Znamená to tedy, že pokud tyto údaje přepočítáme, dochází na základě nové úpravy k faktickému zvýšení horní hranice peněžitého trestu, která se posune z původních 5.000.000,- Kč na 36.500.000,- Kč. Z kolika denních sazeb se peněžitý trest bude skládat, určí soud vzhledem k povaze a

závažnosti trestného činu a při určování výše denní sazby přihlédne k osobním a majetkovým poměrům pachatele. Zpravidla pak bude vycházet z průměrného denního čistého příjmu pachatele. Výše příjmů, majetku či jiné podklady pro určení výše denní sazby budou moci být stanoveny odhadem soudu. Ve svém rozhodnutí soud uvede počet a výši denních sazeb, přičemž i nadále bude zachována možnost přiměřených měsíčních splátek. Nezaplatí-li pachatel danou splátku včas, bude moci soud určit, že výhoda splátek peněžitého trestu odpadá.

Pro případ, že by peněžitý trest nebyl vykonán, stanoví soud náhradní trest odnětí svobody nově až na čtyři léta. I tady tak dochází ke zpřísnění hranice oproti dvěma letům obsaženým v současné úpravě, což může výrazně přispět ke zvýšení motivace odsouzeného peněžitý trest řádně zaplatit a současně tak snížit počet nařízených krátkodobých trestů odnětí svobody.

Zavedení systému denních sazeb do české právní úpravy s sebou může přinést spravedlivější vyměřování výše peněžitého trestu, protože bude možno lépe přihlédnout k majetkovým poměrům každého konkrétního pachatele a stanovit výši trestu tak, aby co nejvíce odpovídala závažnosti spáchaného trestného činu.

O novém znění trestního řádu účinného od 1.1.2010 spočívajícím v návratu k vymáhání peněžitého trestu bylo pojednáno již výše.

6.8. Shrnutí

V praxi není peněžitý trest příliš často ukládán a pokud k jeho uložení dojde, tak většinou dochází k problémům v rámci jeho výkonu. Jedním z důvodů jeho sporadického ukládání je skutečnost, že odsouzení jsou většinou lidé nemajetní, bez stálého zaměstnání. S tím souvisí také nestejně dopady tohoto trestu pro pachatele více či méně majetné. Zatímco pro první skupinu nepředstavuje peněžitý trest příliš citelnou újmu, tak v případě osob nemajetných je tento trest jen stěží vykonatelný. Současně může dojít k tomu, že výkonem tohoto trestu není postižen pouze samotný

odsouzený, nýbrž také další osoby, které jsou na příjmech odsouzeného závislé, zejména neblíží rodina a ostatní blízké osoby.

V rámci výkonu peněžitého trestu představuje určité nebezpečí možnost, že bude zaplacen třetí osobou a nikoli odsouzeným.⁵⁴ Z vlastní praxe však mohu potvrdit, že k takovým případům skutečně dochází a nejsou to případy výjimečné. Velmi často totiž příbuzní odsouzeného projevují mnohem větší zájem peněžitý trest zaplatit než samotný odsouzený, a to zejména v případě, že již byl pachateli nařízen náhradní trest odnětí svobody. V takové situaci se pak jednotliví členové rodiny odsouzeného obracejí na příslušný soud s dotazy, jak by mohli svému příbuznému pomoci výkon trestu odnětí svobody odvrátit. Je třeba podotknout, že zaplacení peněžitého trestu třetí osobou naprosto degraduje smysl uloženého trestu, přičemž není v možnostech soudu kontrolovat, kým byl tento trest skutečně zaplacen.

Často se jako velmi problematické ukáže také doručování výzvy k zaplacení, ale bezpochyby negativním jevem je též časté nařizování náhradního trestu odnětí svobody, ačkoli následně je jeho výkon většinou odvrácen zaplacením celého peněžitého trestu. Ještě komplikovanější situace nastává v případě, kdy odsouzený ve výkonu trestu odnětí svobody platí peněžitý trest po částech. Tehdy musí soud vždy složitě přepočítávat, jak velkou část náhradního trestu odnětí svobody odsouzený tímto zaplacením odvrátil. Takový postup není podle mého názoru příliš efektivní, jelikož časově zatěžuje nejen soud, ale zajisté také krátkodobé náhradní tresty zbytečně zvyšují přeplněnost českých věznic, což je v samém rozporu se základním účelem ukládání alternativních trestů

Určitým možným řešením tohoto problému by mohlo být stanovení trestu obecně prospěšných prací jako náhradního trestu za nezaplacený peněžitý trest namísto trestu odnětí svobody. Takový model již nyní funguje

⁵⁴ Vanduchová M.: Peněžitý trest-praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody? In Pocta Otovi Novotnému k 80.narozeninám, Vanduchová M., Gřivna T., ASPI Publishing, Praha, 2008, str. 421-432.

například v Německu, Švédsku či Švýcarsku.⁵⁵ Otázkou však zůstává, zda by právě ti odsouzení, kteří se zachovali pasivně při výkonu peněžitého trestu, řádně vykonali nařízený trest obecně prospěšných prací, protože ten je již sám o sobě v praxi mnohdy problematickým alternativním trestem. Pokud by se ale takový model osvědčil, byl by jistě vhodnějším i ekonomicky výhodnějším než ukládání krátkodobých trestů odnětí svobody.

Peněžitý trest považuji za jeden z neproblematičtějších, jehož výkon činí v praxi nemalé potíže. Současně se domnívám, že u tohoto trestu chybí jakýkoliv výchovný účinek, který by mohl přispět k nápravě pachatele a myslím, že tento trest v současné době výrazně neplní ani odstrašující funkci. Vzhledem k tomu, že vydobytá částka připadá státu, neplní peněžitý trest ani funkci náhrady případné způsobené škody a nemyslím si ani, že by nějak výrazně přispíval do státního rozpočtu. Vhodným doplněním současné právní úpravy, které by peněžitému trestu dodalo významnější smysl, by mohlo být vázání výtěžku ze zaplacených peněžitých trestů na určité obecně prospěšné účely či na pomoc poskytovanou obětem trestných činů.

⁵⁵ Vanduchová M.: Peněžitý trest-praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody? In Pocta Otovi Novotnému k 80.narozeninám, Vanduchová M., Gřivna T., ASPI Publishing, Praha, 2008, str. 421-432.

7. Domácí vězení

7.1. Právní úprava dle zák. č. 40/2009 Sb.

Zcela novým alternativním trestem, který do českého práva hodlá zavést nový trestní zákoník, má být trest domácího vězení. Tento trest bude upraven ustanoveními § 60 a § 61 zákona č. 40/2009 Sb. Vzhledem k náročnosti výběrového řízení na provozovatele elektronického kontrolního systému, možnému nedostatku finančních prostředků i politické situaci byla účinnost těchto ustanovení odložena na 1.1.2011. Trest domácího vězení bude moci být uložen za přečiny, tedy trestné činy, jejichž sazba nepřesahuje hranici 5-ti let. Domácí vězení bude moci soud uložit v maximální výměře dvou let za současného splnění dvou podmínek. První z nich je, že tento trest bude dostačující vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu i osobě a poměrům pachatele. Druhou podmínkou pak bude písemný slib pachatele, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese.

Trest domácího vězení bude spočívat v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den a v ostatních dnech vždy od 20:00 hod. do 05:00 hod. Z této povinnosti budou stanoveny určité výjimky. Obecně lze říci, že odsouzený se nebude muset zdržovat ve stanovené době v určeném obydlí, pokud mu v tom budou bránit důležité důvody. Těmito důvody je třeba rozumět především výkon zaměstnání nebo poskytnutí zdravotní péče v důsledku onemocnění odsouzeného. V takovém případě bude zdravotnické zařízení povinno takovou skutečnost sdělit orgánu činném v trestním řízení, pokud o to požádá. Soud bude moci také odsouzenému povolit navštěvování pravidelných bohoslužeb nebo náboženských shromáždění.

I v případě domácího vězení bude moci soud odsouzenému uložit přiměřená omezení a povinnosti směřující k tomu, aby odsouzený vedl řádný život, stejně jako povinnost nahradit způsobenou škodu.

Jelikož je domácí vězení trestem alternativním, stanoví soud pro případ, že by byl výkon tohoto trestu zmařen, náhradní trest odnětí svobody

až na jeden rok. Nedodrží-li odsouzený podmínky domácího vězení, rozhodne soud o výkonu celého náhradního trestu.

S právní úpravou výkonu trestu domácího vězení počítají také nová ustanovení § 334a až 334g tr.ř. Poté, co se stane rozhodnutí, na jehož základě byl uložen trest domácího vězení, vykonatelným, zašle předseda senátu odsouzenému nařízení výkonu tohoto trestu. V tomto nařízení bude určeno mimo jiné konkrétní místo výkonu tohoto trestu. Tím bude obydlí odsouzeného v místě jeho trvalého pobytu nebo v místě, kde se odsouzený zdržuje. Při určení místa výkonu domácího vězení by měl soudce přihlídnout také k osobním a rodinným poměrům odsouzeného a k místu jeho zaměstnání či dopravním možnostem do zaměstnání. Součástí nařízení bude také počátek výkonu tohoto trestu, který bude stanoven tak, aby měl odsouzený čas obstarat si své nutné záležitosti.

Velmi podstatným prvkem při výkonu trestu domácího vězení bude jeho kontrola. Tu by měl dle úpravy obsažené v trestním řádu zajišťovat provozovatel elektronického kontrolního systému, který bude umožňovat detekci pohybu odsouzeného, ve spolupráci s Probační a mediační službou v podobě namátkových kontrol prováděných probačním úředníkem. V této souvislosti bude odsouzený povinen probačnímu úředníkovi umožnit vstup do svého obydlí. Kontrola prostřednictvím provozovatele elektronického kontrolního systému „by měla být prováděna pomocí elektronických nesnímatelných náramků vysílajících signál. V domě každého odsouzeného by měl být nainstalován přijímač, který díky signálu z náramku pozná, zda je či není provinilec doma. Takovéto zařízení má omezený dosah a nelze ho přesunovat. Také každá manipulace s náramkem nebo přijímačem je okamžitě hlášena do monitorovací stanice. V případě, že přijímač „nenajde“ kontrolovanou osobu ve stanoveném dosahu, pošle signál provozovateli – tedy firmě, která bude vše technicky zajišťovat.“⁵⁶

V případě, že odsouzený poruší podmínky výkonu domácího vězení, upozorní na tuto skutečnost neprodleně soud buď probační úředník nebo provozovatel elektronického kontrolního systému.

⁵⁶ Dejnožková G.: Novinky v českém trestním právu – Domácí vězení a elektronický monitoring, 2009, str. 15-16.

Výkon trestu domácího vězení bude možné na potřebnou dobu z důležitých důvodů odložit či přerušit. Trest domácího vězení bude moci být z důležitých důvodů také změněn, a to na základě ustanovení § 334e tr.ř. K takové změně soud přistoupí na návrh odsouzeného, státního zástupce či probačního úředníka nebo i bez takového návrhu. Zvláštním důvodem pro rozhodnutí o změně trestu domácího vězení bude vykazání odsouzeného ze společného obydlí. Obsahem změny bude moci být změna místa výkonu trestu domácího vězení, doby, kdy se zde má odsouzený zdržovat, či přiměřených omezení a povinností, které byly odsouzenému stanoveny. Pokud soud k takové změně přikročí, nebude smět změnit v neprospěch odsouzeného počet hodin v týdnu, po které se má odsouzený zdržovat v obydlí, ani rozsah přiměřených práv a povinností.

Nová právní úprava počítá i s institutem upuštění od výkonu trestu domácího vězení. Upustit od výkonu tohoto trestu bude smět ministr spravedlnosti nebo soud. Ministr spravedlnosti tak bude moci učinit tehdy, bude-li odsouzený vydán do ciziny nebo předán členskému státu Evropské unie na základě evropského zatýkacího rozkazu. Soud bude mít takovou možnost ve dvou případech. Jednak bude-li odsouzený vyhoštěn a dále v situaci, kdy odsouzený onemocní nevléčitelnou životu nebezpečnou nemocí nebo nevléčitelnou nemocí duševní.

7.2. Zhodnocení nové právní úpravy

Podle mého názoru by trest domácího vězení mohl vhodně doplnit stávající systém alternativních trestů, díky kterému by mohlo dojít opět k určitému snížení přeplněnosti českých věznic. Přes počáteční vysoké náklady na jeho zavedení bude jeho výhodou bezpochyby ekonomická stránka, jelikož odsouzený bude moci být během výkonu tohoto trestu výdělečně činný. Pouze pro srovnání - zatímco jeden den odsouzeného ve vězení přijde stát na 870,- Kč, tak v domácím vězení to bude cca 300,- Kč. Odsouzený rovněž nebude vytržen ze svého běžného života a bude mu umožněno zachovat si své dosavadní sociální vazby. Zároveň při výkonu tohoto trestu nedojde k negativnímu ovlivňování odsouzeného, ke kterému

dochází během výkonu trestu odnětí svobody ze strany ostatních spoluvězňů.

Velmi důležitým aspektem výkonu tohoto trestu bude jeho kontrola. Nová právní úprava počítá s elektronickým kontrolním systémem a participací Probační a mediační služby. Účast Probační a mediační služby při výkonu trestu domácího vězení spočívající v návštěvách probačního úředníka u odsouzeného považují za vhodné doplnění elektronického kontrolního systému. V souvislosti s touto novou působností Probační a mediační služby bude však jistě zapotřebí navýšení počtu jejích zaměstnanců tak, aby z její strany nebyl ohrožen výkon ostatních alternativních trestů a dalších důležitých úkolů.

V rámci nové právní úpravy bych pouze považovala za vhodné upravit časový úsek, během něhož se bude muset odsouzený zdržovat ve svém obydlí, vždy na základě individuálního přístupu ke konkrétnímu pachateli. Domnívám se, že hranice 20:00 hod. je příliš benevolentní ve vztahu k odsouzenému, jelikož pokud vezmeme v úvahu, že průměrná pracovní doba končí v 16:30 hodin, znamená to, že odsouzený bude mít 3,5 hodiny absolutní volnosti, což je podle mého názoru v rozporu s účelem tohoto trestu.

Z tohoto důvodu by bylo vhodnější, aby soudce při ukládání domácího vězení pečlivě zjistil pracovní dobu odsouzeného, jeho dopravní možnosti do zaměstnání a na základě těchto zjištění pak konkretizoval dané časové rozmezí, během něhož se odsouzený bude muset zdržovat ve svém obydlí. Stejným způsobem by si pak měl soudce zjistit také rodinné poměry odsouzeného, aby se nestalo, že trest domácího vězení bude trestem spíše pro členy společné domácnosti nežli pro samotného odsouzeného.

Jako ryze pragmatický problém vnímám skutečnost, že trest domácího vězení může poněkud jinak vyznít pro odsouzeného, který má své bydliště například v panelákovém bytě a odsouzeného, který se hodlá zdržovat v rodinném domku. Zatímco první z nich bude nucen se po celou stanovenou dobu zdržovat uvnitř svého bytu, není zcela jasné, zda se druhý z nich bude moci zdržovat například na zahradě či pozemku patřícímu

k rodinnému domku. V takovém případě by zajisté tento trest neměl na všechny odsouzené stejný dopad a pro každého by znamenal jinak vážnou újmu.

Výhody trestu domácího vězení či případné nedostatky v nové právní úpravě se zajisté ukáží teprve v průběhu provádění jeho výkonu. Přestože je možné, že se v praxi nejprve vyskytnou určité problémy, bude tento trest podle mého názoru vhodnou alternativou krátkodobých trestů odnětí svobody.

8. Závěry

V následujících řádcích se pokusím stručně shrnout závěry této rigorózní práce věnované výkonu alternativních trestů. Cílem bylo v předkládané práci načrtnout problematiku alternativních trestů, jelikož se jedná o dynamicky se rozvíjející oblast, a to nejen v České republice, nýbrž ve všech moderních společnostech. Jelikož se ve své praxi věnuji výkonu trestů, mohu jen potvrdit skutečnost, že alternativní tresty dnes představují převažující část ukládaných trestů. Přes jejich nesporné výhody jsem však často svědkem také mnoha problémů, které se objevují v rámci jejich výkonu.

Domnívám se, že úsilí o nahrazování krátkodobých trestů odnětí svobody různými druhy alternativních trestů je správné. Je však třeba mít na paměti, že alternativní tresty by měly být ukládány pouze v opodstatněných případech, s přihlédnutím k individuální osobnosti každého pachatele. V opačném případě se tyto tresty míjejí svým účinkem, neúměrně zatěžují soudy ve vykonávacím řízení a v důsledku přeměny v trest odnětí svobody zatěžují i věznice.

Mezi pachatele, kterým by alternativní tresty měly být ukládány, bych zařadila především mladistvé, prvotrestané a pachatele méně závažné trestné činnosti. V praxi by se pak mělo stát pravidlem pečlivé zkoumání osobnosti konkrétního pachatele a zjišťování jeho stanoviska k zamýšlenému trestu, aby se eliminovaly případy přeměn alternativních trestů v trest odnětí svobody. Lze tedy shrnout, že alternativní tresty jsou smysluplné pouze v případě, že je odsouzený při jejich výkonu ochoten spolupracovat.

Efektivnost výkonu jednotlivých trestů vždy značně záleží právě na osobě pachatele. Obecně lze říci, že největší problém činí ve vykonávacím řízení peněžitý trest spolu s obecně prospěšnými pracemi. Nejméně problematickým se pak jeví podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem, přičemž potíže s výkonem těchto trestů pak nastávají především v souvislosti s uložením konkrétní povinnosti, která je odsouzenému v rámci

podmíněného odsouzení uložena.

Vzhledem k působení jednotlivých alternativních trestů na pachatele pak nejpříznivěji hodnotím zejména obecně prospěšné práce, ale pouze za podmínky, že jsou řádně vykonávány, a také podmíněné odsouzení s dohledem. U obou výše zmíněných trestů je důležitý výchovný účinek a účast Probační a mediační služby v rámci jejich výkonu, což podle mého názoru může značnou měrou přispět k nápravě pachatele.

Pokud se jedná o četnost ukládání jednotlivých alternativních trestů, je nejčastěji ukládán trest podmíněného odsouzení, který tvoří nadpoloviční většinu všech trestů (57,5 %). V drtivé většině případů je podmíněné odsouzení ukládáno ve své nejjednodušší podobě, tedy bez uložení dohledu či bez stanovení přiměřených omezení nebo povinností. Dle statistické ročenky kriminality 2008 vypracované Ministerstvem spravedlnosti bylo podmíněné odsouzení doplněno dohledem pouze ve 4 % případů. Obecně prospěšné práce jsou ukládány přibližně pětině odsouzených (17 %) a peněžitý trest je ukládán ve stále méně případech (6 %).⁵⁷

Trest obecně prospěšných prací byl do českého práva zaveden s účinností od 1.1.1996 na základě pozitivních zahraničních zkušeností. Jedná se o vhodný druh alternativního trestu, který navíc dokáže být do značné míry prospěšný pro společnost. Soudy je široce využíván, jeho účinnost však velmi závisí na osobě pachatele a jeho přístupu k danému trestu.

Vzhledem k tomu, že v praxi ještě není zcela běžný postup spočívající v podrobném zkoumání individuální osobnosti pachatele, vznikají někdy při výkonu tohoto trestu určité komplikace. Mezi odsouzenými se vždy najdou lidé, kteří se s uloženým trestem neztotožní a obecně prospěšné práce ani nezačnou vykonávat. Pozitivní změny přináší nový trestní zákoník, který zpřísňuje pravidla pro přepočítání hodin nevykonaných obecně prospěšných prací na dny odnětí svobody a také se snaží zabránit tomu, aby byl tento trest ukládán lidem, kterým byl v minulosti již uložen a nebyl řádně vykonán. Tyto změny tak bezpochyby

⁵⁷ Statistická ročenka kriminality 2008 – Ministerstvo spravedlnosti ČR (www.justice.cz).

mohou přispět ke zvýšení motivace odsouzených tento trest řádně vykonat a zároveň zvýšit pravděpodobnost, že tento trest nebude ukládán zbytečně v případech, kdy je pravděpodobné, že by nebyl vykonán.

Velmi důležitou roli hraje při výkonu obecně prospěšných prací Probační a mediační služba, jejíž úloha by se měla ještě zvýraznit, a to především ve stadiu před uložením odsuzujícího rozhodnutí, na jehož základě je tento trest uložen. Právě předjednání podmínek výkonu obecně prospěšných prací s odsouzeným a důkladné zjištění jeho stanoviska může velmi výrazně přispět k jejich bezproblémovému výkonu.

V praxi pak bude jistě zapotřebí sjednotit postupy soudů při přeměně obecně prospěšných prací v trest odnětí svobody, jelikož stále dochází k tomu, že někdy je doba jednoho roku pro výkon tohoto trestu počítána od právní moci nařízení a jindy až od jeho doručení odsouzenému. Dále by bylo vhodné právně ošetřit ty případy, ve kterých se nedaří po dlouhou dobu obecně prospěšné práce nařídít, zejména z důvodu neznámého pobytu odsouzeného. Domnívám se, že v těchto případech by mělo být postupováno jednotným způsobem tak, že by bylo nařízení výkonu trestu vydáváno dle trvalého pobytu odsouzeného, jehož faktický pobyt se nepodařilo soudu zjistit, nebo by případně měla být jasným způsobem stanovena možnost přeměny obecně prospěšných prací v nepodmíněný trest odnětí svobody, aniž by bylo nutné odsouzenému doručovat nařízení výkonu trestu.

Přestože lze říci, že obecně prospěšné práce jsou velmi dobrým druhem alternativního trestu, bude třeba se ještě zaměřit na takové změny v právní úpravě i soudní praxi, jež by pomohly výkon tohoto trestu zefektivnit.

Jak již bylo konstatováno shora, podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem představují alternativní tresty, které jsou z hlediska výkonu trestů pro soudy nejméně náročné a nejméně problematické. Aby byl však jejich výkon skutečně účinný, je zapotřebí kvalitní spolupráce soudů s orgány obcí a policie, které zpracovávají zprávy o pověsti odsouzeného a v případě uloženého dohledu s Probační a mediační službou.

V rámci výkonu těchto trestů bych považovala za vhodné, aby soudy stanovovaly lhůty, kdy budou činit dotazy na plnění povinností odsouzeným, vždy v závislosti na konkrétním případě, jelikož v praxi bývá většinou automaticky využívána lhůta jednoho roku. Dále je nutné přistupovat k obdobným případům stejným způsobem tak, aby bylo rozhodování soudů předvídatelné. Nemělo by tedy docházet k tomu, kdy jednomu odsouzenému je podmíněné odsouzení přeměněno v trest odnětí svobody ještě v průběhu zkušební doby a jinému je v obdobném případě pouze prodloužena zkušební doba či je dokonce kvůli pomalému postupu orgánů činných v trestním řízení osvědčen tzv. ze zákona. V neposlední řadě by pak bylo zapotřebí zvýšit úroveň zpracovávaných zpráv o pověsti odsouzeného z místa bydliště, které jsou v drtivé většině naprosto formální a o chování odsouzeného ve zkušební době příliš nevypovídají. Jedním z možných řešení by mohla být například kvalitnější a podrobnější formulace dotazů činěných soudy, které směřují na příslušné orgány obcí a policie.

U podmíněného odsouzení s dohledem je velmi důležitá činnost Probační a mediační služby, která nejenže kontroluje odsouzeného a poskytuje soudu většinou velmi kvalitní a podrobné informace o osobě a poměrech odsouzeného, ale také poskytuje odsouzenému potřebnou pomoc, poradenství a snaží se ho vést k řádnému životu.

Novou právní úpravu, která počítá s možností podmíněného odložení trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta, aniž by byl stanoven dohled, nepovažuji za velký přínos, jelikož se domnívám, že právě v případě těchto přísnějších trestů by byl dohled Probační a mediační služby potřebný.

Peněžitý trest je alternativním trestem, jehož výkon bývá v praxi mnohdy komplikovaný a možná právě proto není ukládán příliš často. Obtíže činí především doručování výzvy k zaplacení odsouzenému. Domnívám se, že podmínka převzetí výzvy odsouzeným je nadbytečná a mělo by stačit její uložení na poště, což by značně zjednodušilo výkon peněžitého trestu. Často také dochází k tomu, že vzhledem k tomu, že peněžitý trest není zaplacen, dojde k nařízení náhradního trestu, který je

následně odvrácen zaplacením celé výše peněžitého trestu. Takový postup podle mého názoru není v souladu s účelem peněžitého trestu a zbytečně zatěžuje soudy ve vykonávacím řízení. Problematické je také přepočítávání části náhradního trestu odnětí svobody, kterou má odsouzený vykonat, pokud odsouzený platí peněžitý trest po částech, čímž vždy určitou část výkonu trestu odnětí svobody odvrátí.

Jako pozitivní hodnotím změnu provedenou na základě zákona č. 152/1995 Sb., na jejímž základě byla vypuštěna podmínka pro přeměnu peněžitého trestu v trest odnětí svobody spočívající v bezvýsledném vymáhání peněžitého trestu a případném zmaření výkonu tohoto trestu. Taková změna bezpochyby alespoň částečně přispěla k efektivnímu výkonu peněžitého trestu, proto nemohu souhlasit se změnami, s kterými počítá od 1.1.2010 trestní řád, když se opět vrací k jeho vymáhání.

S další důležitou změnou počítá nový trestní zákoník, který hodlá zavést systém denních sazeb, což umožní spravedlivější výpočet výše ukládaného trestu. Dále bude na základě nové právní úpravy možné stanovit náhradní trest odnětí svobody až na čtyři léta, čímž by se mohla zvýšit motivace odsouzených peněžitý trest ve stanovené lhůtě řádně zaplatit.

Osobně nehodnotím peněžitý trest příliš pozitivně, protože u něj postrádám výchovný účinek či jakékoli pozitivní působení na pachatele, jaké se objevuje u obecně prospěšných prací a podmíněného odsouzení s dohledem. Dalším důležitým aspektem je nestejný dopad peněžitého trestu na více a méně majetné osoby. Zatímco u méně majetných lze očekávat problémy, jež nastanou při výkonu tohoto trestu, u bohatších osob ztrácí peněžitý trest svou sankční povahu. Výjimečnými nejsou ani případy, kdy je peněžitý trest zaplacen příbuznými odsouzeného, přičemž tímto ztrácí uložený trest již zcela jakýkoli smysl. Jelikož zaplacený peněžitý trest plyne do státního rozpočtu, neplní ani funkci případné náhrady škody či odškodnění oběti trestného činu, naopak pachatelovu schopnost nahradit způsobenou škodu spíše snižuje. Podle mého názoru by bylo přinejmenším vhodné vázat výtěžek z peněžitého trestu na obecně prospěšné účely tak, jako tomu je v případě v případě institutu narovnání, či z peněžitých trestů

vytvořit zvláštní fond, z něhož by byli odškodňováni poškození.⁵⁸

Pokud se týká druhů alternativních trestů, které současná právní úprava zahrnuje, považuji tento rozsah za dostatečný, přičemž se domnívám, že plánované zavedení trestu domácího vězení a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce tento systém vhodně doplní. Případné nedostatky právní úpravy a možné problémy při výkonu těchto nových trestů se zajisté objeví až s odstupem času.

Podle mého názoru však již nebude zapotřebí další výraznější rozšiřování české právní úpravy o nové alternativní tresty, jelikož takový postup by zřejmě vedl k obtížnějšímu rozhodování soudů, kterou z variant uložit, a komplikace by nejspíš nastávaly také ve vykonávacím řízení. Navíc se domnívám, že pokud by byla škála alternativních trestů příliš široká, nebyly by v takovém případě všechny tresty plně využívány. Z těchto důvodů bude spíše zapotřebí věnovat úsilí o zefektivnění výkonu těch nejproblematictějších alternativních trestů, tedy obecně prospěšných prací a peněžitého trestu.

Jelikož alternativní tresty představují relativně mladou oblast trestního práva, lze očekávat, že v následujících letech dozná jejich právní úprava ještě určitých potřebných změn, aby se lépe podařilo dosáhnout jejich hlavního cíle – snížení přeplněnosti českých věznic.

Už nyní lze však konstatovat, že díky zavedení nových druhů alternativních trestů se za posledních několik let podařilo snížit počet případů, kdy je ukládán nepodmíněný trest odnětí svobody, přibližně o polovinu, a to z původních 30 % ve druhé polovině 80. let na přibližně 15 % od roku 2002.⁵⁹ Dle statistické ročenky kriminality 2008 zpracované Ministerstvem spravedlnosti tvořily nepodmíněné tresty dokonce pouze 13 % uložených trestů, bohužel stále velkou část těchto trestů představují tresty krátkodobé (do jednoho roku) – přibližně 66 % všech nepodmíněných

⁵⁸ Vanduchová M.: Peněžitý trest-praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody? In Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, Vanduchová M., Gřivna T., ASPI Publishing, Praha, 2008, str. 421-432.

⁵⁹ Vanduchová M.: Peněžitý trest-praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody? In Pocta Otovi Novotnému k 80. narozeninám, Vanduchová M., Gřivna T., ASPI Publishing, Praha, 2008, str. 421-432.

trestů. I tak lze považovat snížení počtu uložených trestů odnětí svobody za jistý úspěch.

Ačkoli se v průběhu výkonu všech alternativních trestů vyskytují větší či menší problémy a občas je jim vytýkána jejich vysoká náročnost na organizaci a kontrolu,⁶⁰ je jejich úloha v systému trestů zajisté nezastupitelná.

⁶⁰ Mezník J., Kalvodová V., Kuchta J.: Základy penologie, Masarykova univerzita v Brně, 1995, str. 40.

Execution of alternative punishments – Resumé

The purpose of my thesis is to describe a process of an execution of alternative sanctions and the biggest problems in this part of criminal proceeding. This thesis is divided into seven chapters: Term of punishment and its purpose, Execution of punishments as a specific part of criminal proceeding, Alternative sanctions, Community service, Suspended sentence, Pecuniary punishment and House arrest.

The first two chapters deal with the term of punishment and its execution in a general sense. The third chapter concentrates on alternative sanctions, their definition, evolution, purpose and advantages. Next three chapters describe specific alternative sanctions which the Czech penal code lists: community service (an offender is sentenced to do an unpaid work in his free time in a local community), suspended sentence (the criminal is not sent to prison but he is obliged to behave well for a fixed period of time, it can be imposed along with various duties and restrictions or with a supervision of probation officer) and pecuniary punishment (the criminal is sentenced to pay specific amount of money to the state). The last chapter introduces a new kind of alternative sanction, house arrest, which is going to be a part of the Czech legal system from 2010.

I've chosen alternative sanctions because their execution creates main scope of my employment. Alternative punishments can be defined as a group of punishments which are not connected with an imprisonment and which allow a judge to decide between an imposing a prison sentence or some of its alternatives. It means that an offender may remain free but if he violates legal conditions the judge may order that the offender must serve the prison sentence. Alternative sanctions are relatively new part of criminal law because their main era started approximately thirty years ago. Their main purpose has been especially to reduce a number of prisoners and to find the new kinds of punishments which wouldn't be connected with such as negative effects as the imprisonment is. So the basic rule should be to impose the imprisonment only in cases of serious crimes upon offenders

who must be isolated from a society because their rehabilitation is almost impossible. In other cases alternative sanctions should be preferred.

Alternative sanctions are very widely used punishments but their execution is not always easy. Main condition of successful execution is offender's positive approach. If the criminal does not cooperate the judge has to often decide that the prison sentence must be served. So it's important before the imposing a specific sanction to know offender's personality and to find out his attitude towards the proposed sanction. Then it's up to good cooperation between the court and other subjects (probation officer, communities and other institutions) to execute alternative punishment effectively.

It can be concluded that the Czech legal regulation of alternative sanctions is not bad but as a main task remains to make some necessary changes to secure their more effective execution and also to unify the decision-making and the procedure of courts in this important part of criminal proceeding.

Seznam klíčových slov: alternativní, tresty / alternative, punishments

Seznam použité literatury:

- Císařová D., Fenyk J., Gřivna T., Kloučková S., Mandák V., Púry F., Repík B., Růžek A.: Trestní právo procesní, 4.vydání, Linde Praha, 2006
- Dejnožková G.: Novinky v českém trestním právu – Domácí vězení a elektronický monitoring, 2009
- Derks J. a kol.: Probace v Evropě, Praha, 2002
- Karabec Z.: Krátkodobé tresty odnětí svobody, Praha, 2000
- Karabec Z.: Restorativní justice-Sborník příspěvků a dokumentů, Praha, 2003 (Kapitola Rozum J.: Činnost probační a mediační služby z pohledu restorativní justice)
- Jelínek J. a kol.: Trestní právo procesní, 5.vydání, Linde Praha, 2007
- Mais G., May C.: Probace-poznatky ze zahraničí, Pachatelé, kterým byla uložena probace, Praha, 2002
- Mezník J. a kol.: Základy penologie, Masarykova univerzita v Brně, 1995
- Musil J. a kol.: Trestní právo procesní, 3.vydání, C.H. Beck, Praha, 2007
- Novotný F. a kol.: Trestní právo hmotné, 2.vydání, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2007
- Novotný O., Dolenský A., Jelínek J., Vanduchová M.: Trestní právo hmotné, I. Obecná část, 4.vydání, ASPI Publishing, Praha, 2003
- Novotný O. a kol.: Trestní právo hmotné, I. Obecná část, 5.vydání, ASPI Publishing, Praha, 2007
- Rozum J.: Vybrané problémy sankční politiky - Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ, Praha, 2005
- Rozum J.: Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR, Praha, 2000
- Sotolář A., Sovák Z., Kratochvíl V., Zezulová J., Šámal P., Púry F., Válková H. a kol.: Právní rámec alternativního řešení trestních věcí, Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti ČR, 2001

- Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl I., 6.vydání, C.H. Beck, Praha, 2008
- Šámal P. a kol.: Trestní řád, komentář-díl II., 6.vydání, C.H. Beck, Praha, 2008
- Šámal P. a kol.: Trestní zákon, komentář, 3.vydání, C.H. Beck, Praha, 1998
- Tůmová J.: Problematika trestního vykonávacího řízení z pohledu praxe in Trestní právo č. 6/2007, Lexis Nexis CZ, 2007
- Vanduchová M., Gřivna T.: Pocta Otovi Novotnému k 80.narozeninám, ASPI Publishing, Praha, 2008 (Kapitola Vanduchová M.: Peněžitý trest-praxí nedocenená alternativa trestu odnětí svobody, Kapitola Lata J.: Několik poznámek k problematice ukládání trestů začínajícím delikventům)
- Zvekic U., Harris R.: Probace-poznatky ze zahraničí, Prosazování probace na mezinárodní úrovni, Praha, 2002
- Žatecká E.: Postavení a úkoly probační a mediační služby, KEY Publishing, Ostrava, 2007

Právní předpisy:

- zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
- zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád
- zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě
- zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže
- zákon č. 121/2008 Sb., o vyšších soudních úřednících
- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
- vyhláška č. 37/1992 Sb., o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy
- vyhláška č. 312/1995, kterou se stanoví paušální částka nákladů trestního řízení
- vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy (instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 3.12.2001 č.j.

505/2001-Org., č.1/2002 Sbírký instrukcí a sdělení Ministerstva
spravedlnosti)

Ostatní zdroje:

- www.pmscr.cz
- www.justice.cz
- intranet Městského soudu v Praze
- systém ASPI